

Voi. II, No. 2

APRILIE-IUNIE 1919

ARHIVA DOBROGEI

REVISTA SOCIETĂȚII PENTRU CERCETAREA ȘI STUDIEREA DOBROGEI

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

SUB DIRECTIUNEA D-LOR

CONST. MOISIL

PROFESOR ÎN BUCUREȘTI
MEMBRU CORESPONDENT AL
ACADEMIEI ROMÂNE

ȘI

C. BRATESCU

PROFESOR LA ȘCOALA NORMALĂ
DIN CONSTANȚA

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CONVORBIRI LITERARE”

:: Societate Anonimă ::

Sirada Cămpineanu, 17

1919

CUPRINSUL:

1. Stoenescu-Dunăre. — Insemnătatea Dobrogei în economia națională.
C. Brătescu. — Dobrogea la 1444. Lupta dela Varna.
C. B. — De sub ocupația germană în Dobrogea.
G. I. Cialicoff. — Din călătoria lui Evliia-Celebi (jum. veacului XVII).
Cronica : Ioan Bogdan. — Podul dela Toprak-Köprü. — Noi informațiuni
cu privire la C. Pelrescu din Silistra.
Bibliografie: V. Pârvan, *Histria IV* (C.M.); Em. de Martonne, *Dobrudja* (C.M.).

Cerem scuze abonaților și cititorilor pentru întârzierea neobișnuit de mare cu care a apărut acest număr. Greutățile tipografice ne-au împiedicat de a-l scoate timp de aproape șase luni. Am luat însă măsuri ca numerele 3 și 4 să apară ca număr dublu la sfârșitul lunii Decembrie 1919.

Redacția lăsând autorilor toată libertatea, ei sunt singuri răspunzători de părerile exprimate în articolele ce publică în revistă.

Îmsemnătatea Dobrogei în economia națională.

Este lucru cunoscut de toți, că Dobrogea reprezintă pentru țară nu numai o întindere de pământ, unde românismul a re-clădit viața de civilizație și muncă pe care a moștenit-o de la strămoși, dar și un factor de mare importanță în dezvoltarea viitoare a României, prin faptul că ea deschide calea mărilor și înlesnește în mare măsură comerțul nostru cu țările apusene.

Azi, când România s'a întregit și când multiplele genuri de întreprinderi vor lua o amploare ce ușor se poate bănuși, ni se impune a considera cu atenție și seriozitate problema economică a Dobrogei.

Să privim deocamdată provincia noastră ca locul de perindare al produselor noastre în afară și al obiectelor utile, fabricate aiurea, spre interiorul țării.

Independența și înflorirea economică a unui stat de sine stătător depinde într'o largă măsură de *stăpânirea mijloacelor de comunicație* și de *sporirea rețelei căilor de transport*. Aceste două probleme au interesat în toate vremurile popoarele active și cu energii efectiv înțelese. Găsim în trecutul țărilor din occident sforțări continue și rivalități pentru stăpânirea căilor de apă. Pe drumul oceanelor s'au descoperit pământuri nouă cu bogății nebănuite; s'au cunoscut mai de aproape popoarele răspândite pe glob și, dacă la ridicarea omenirii a contribuit foarte mult spiritul inventiv al omului, nu e mai puțin adevărat că progresul societăților a fost înlesnit într'o măsură foarte mare prin circulația și n-goțul pe mări și oceane.

Și la străbunii noștri găsim lupte susținute pentru a ne păstra legătura cu largul mării. Ștefan cel Mare poartă războaie pentru stăpânirea Chilieș și a Cetății Albe; Mircea cel Bătrân

pune stăpânire pe malul drept al Dunării și alipește la țară pământul Dobrogei: voevodul și-a întins domnia spre țărmurile mării.

În definitiv, lucrul este bine cunoscut și trecutul ne arată cu prisosință, că o țară lipsită de drumul apelor, reprezintă un stat încâtușat, împiedicat în dezvoltarea spre care-l împinge munca și bogăția solului, fără a mai socoti starea igienitoare, în care e silit să se resemneze, de tributar al țărilor stăpâne pe țărmuri, fiind nevoit a pierde câștiguri însemnate la tranzitul mărfurilor.

Chestiunile acestea au fost înțelese de toate guvernele țării, și România n'a pregetat să întreprindă lucrări pentru mărirea porturilor și sporirea rețelei de căi ferate. Cu privire la Dobrogea, s'a sigilat prin podul de peste Dunăre legătura economică a țării cu portul Constanța, s'a construit la mare în câteva decenii și cu mare sârguință un port modern, s'au înălțat silozuri, docuri, magazii, s'au ridicat diguri, s'au consolidat maluri; iar calea ferată s'a întins până în port, care a luat un avânt îmbucurător, mai ales prin traficul de cereale și petrol.

Ne interesă pe acele vremuri să ne liberăm de tutela austro-germană și, dacă degajarea n'a fost deplină, am simțit totuși o ușurare binefăcătoare. Pentru viitor nu mai avem a ne teme de presiunile puterilor centrale. România întregită este astăzi deținătoarea unui pământ bogat, și dacă munca noastră va fi organizată și pusă pe calea întreprinderilor comerciale, vom ajunge a trată de la egal la egal cu toate popoarele.

Ceea ce s'a îndeplinit în trecut, cu lucrări de artă ingierească, e foarte frumos. Însă aceste lucrări utile, care au costat atâta muncă și sacrificii, nu sunt de loc suficiente pentru cerințele viitorului. S'au cheltuit pentru construcția portului Constanța 70 milioane lei în timp de 20 ani. În această sumă intră cheltuelile făcute pentru tot ce se vede azi în port: silozuri, cheiuri, diguri, magazii, uzine, ateliere, gara maritimă etc., precum și despăgubirile antreprizei Hallier. Dacă repartizăm suma globală la 20 exerciții, revenim la o cheltuială de 3½ milioane lei anual. Se observă lesne cât de neînsemnată eră cheltuiala față de mărirea lucrărilor. Și prin acest port de mare se făcea un trafic anual de 12.000.000 tone. În viitorul cel mai apropiat, quantumul bogățiilor naționale fiind cu mult mărit față de ce

eră în trecut, exportul și importul produselor va merge progresează; la nevoile, care până acum erau restrânse la vechiul regat, vin să se adauge și cele din finiturile românești alipite.

Netăgăduit că portul Constanța, așa cum se găsește azi, nu va putea satisface cu înlesnire și rezezițiune traficul de mărfuri din viitor, care va atinge cifra de 80-100 milioane tone anual. Aceasta cu atât mai mult, cu cât țara noastră nu poate avea de cât un singur port convenabil la mare, un singur punct prin care să poată stabili un contact neîntrerupt, iarna ca și vara, cu țările Mediteranei și cu cele din apus. De aci necesitatea unor lucrări nouă pentru mărirea capacității portului Constanța.

O scurtă privire pe noua hartă a Europei, cu grupări de popoare întregite pe naționalități, ne pune în măsură să întrededem o nouă orientare a politicii noastre economice. Pe viitor legături politice din interes calculat și chibzuit vor lua locul celor făcute sub teroare, sau născute din sentimentalism bolnăvicios. Dintre statele nou-create, două ne atrag atenția în deosebi: Polonia și Ceho-Slovacia. Cu aceste țări vom avea legături strânse de comerț: cerealele, petrolul, fructele de la noi, vor găsi piețe de desfacere în nord, iar în schimb vom primi de la aceste popoare produsele lor fabricate.

Vecine cu Polonia și Ceho-Slovacia sunt țările Balticei: Danemarca, Peninsula Scandinavică și Finlanda. Acolo, în nordul Europei, de asemenea configurația geografică a țărilor s'a schimbat. Dardanelele nu mai sunt piedici; libera circulație ne este și nouă asigurată ca și celorlalte popoare. Țările Levantului, pe lângă care vom adăuga și Egiptul, ne-au fost în totdeauna și vor continua să ne fie și în viitor buni aliați, platnici și amatori nevoiași ai produselor noastre agricole. Cerealele, petrolul, sarea, lemnăria, ca să nu vorbim de cât de aceste patru mari categorii de mărfuri, au găsit totdeauna în răsăritul Mediteranei piețele deschise.

La rândul nostru și noi avem nevoie de produsele acelor țări calde; dar o și mai mare nevoie de asemenea produse o simt Polonia, Ceho-Slovacia și Țările Balticei. Și atunci vedem cum portul Constanța și Dobrogea se ridică spre a-și căpăta locul meritat și impus de cerințele ce sunt pe cale de a veni, Constanța, legată prin căi ferate și prin canale cu Ceho-Slovacia și

Polonia până la Danzig, va formă puntea de trecere între orientul Mediteranean și nordul Europei. Portul nostru va deveni depozitarul puternic al stocurilor de mărfuri pentru tranzit; va conține în docuri, magazine și rezervoare, produsele țării pentru export și, în fața afător bogății, care se vor perindă neîncetat, vor înflori întreprinderi cu capitaluri mari, va ieși la iveală mulțimea doritoare de muncă și afaceri, iar orașul va păși cu necesitate pe calea industriei.

Noi ne-am mărit totalul producției și avem să intensificăm munca agricolă de o parte, iar de alta vom valorifica produsele prime prin industrializarea lor. Ne vom prezintă cumpărătorilor ca maestri desăvârșiți, oferindu-le produsele noastre util-transformate așa fel, încât negustorul să le întrebuițeze direct pe loc. Noi ne-am mărit capacitatea producției; în schimb, țările din apus nu și-au micșorat întru nimic nevoile de produse agricole, petrolifere și de lemnărie. Vom avea a face față la milioane de chintale anual, și cum cunoscut este că transportul pe cale maritimă este cel mai lesnicios, cel mai ieftin ca tonaj și preț pe tonă, și că noi nu avem pentru export de cât mai ales materii brute, deci grele, se vede clar că exportul nostru este îndrumat către porturile Dunărene, Galații și Brăila, dar mai ales către portul maritim Constanța. Ori cât de necesare și utile ne apar legăturile de căi ferate cu țările din apus până la Atlantic, rămânem totuși cu ochii ațintiți asupra unicului nostru port la mare, asupra Constanței. Odată ieșiți în largul mării, transportăm și aducem mărfuri sub protecția pavilionului românesc; suntem liberați de greutatea și încetineala la care sunt supuse transporturile la mari distanțe prin vagoanele de mărfuri; înlăturăm cu desăvârșire plata tranzitului prin țările vecine; acostăm după plecarea din Constanța, direct porturile țărilor cumpărătoare; recăpătăm ușurința în mișcări; ne mărim numărul clienților; căpătăm avantajul sporirii ofertanților: în de initiv suntem liberi-stătători și stăpâni pe munca și avuțul nostru.

Ca să se preschimbe în bine stări de lucruri care au trăit destul; pentru a se înfăptui o nouă viață de muncă productivă; pentru a se deschide lumii de afaceri și industriei un orizont larg; pentru a ne căpăta locul de frunte printre alte popoare, așa cum ne dictează bogățiile solului, — ne trebuie realizarea unor lucrări tehnice nouă, ne trebuie apoi alcătuirea de capi-

taluri mari, spre a duce la bun sfârșit o operă de interes național.

Dobrogea nu poate rămânea — după cum am mai spus — un simplu pământ românesc, locuit de Români, cari să-și ducă în tihnă patriarhală traiul pe aceste locuri. Dobrogea trebuie să intervie azi ca un factor potențial de energie și vitalitate în economia țării. Lucrări, pe care timpul nu le păsuește, pe care avuțiile țării le cere imperios, reclamă a fi executate. În primul rând portul va trebui neapărat mărit. Ceea ce eră încăpător acum câți-va ani, astăzi este neîndestulător. Vapoare de ori ce tonaj trebuie să-și aibă un loc de acostare în port și, cum companiile maritime se întrec în ridicarea tonajului la unități, n'ar fi nemerit să ne lăsăm ocoliți de navlu acum, când lupta modernă se desfășoară în jurul problemelor economice. Apoi gara maritimă și cea de persoane trebuiesc întocmite astfel, în cât să poată primi și satisface cu ușurință toată activitatea unui port mare al unei națiuni mari. Cheiuri, linii de garaj, magazii, depozite, au nevoie de a fi completate și mărite.

Podul de peste Dunăre nu va întârzia — o crede o țară întreagă — să fie reparat, mărit și pus în legătură cu Ardealul și Banatul, întinzând mâna mai departe căilor ferate din apus. Un nou pod trebuie aruncat peste Dunăre la Hârsova, căci singur podul de la Cernavoda nu va fi în măsură să satisfacă afluența traficului. Acest pod de la Hârsova va fi legat prin căi ferate deoparte cu Constanța, iar de alta cu liniile din Ardeal și în special cu cele din Moldova și Bucovina, pentru a face joncțiunea cu liniile ce duc spre Danzig. Un al treilea pod peste fluviu, la Tulcea—Ismail, va scurge grânele Basarabiei spre Constanța în timpul iernii.

După înfăptuirea acestor lucrări, portul nostru maritim va răsări ca un luceafăr al renașterii noastre economice și ajutate de asemenea lucrări, vom putea reda țării acea viață activă și acea muncă răsplătită, pe care o înțeleg cu atâta măiestrie popoarele occidentului.

În afară de toate cele spuse până aci și din care se vede ce rol sunt destinate să joace în viitor Dobrogea și Constanța, — provincia noastră transdunăreană ne mai oferă perspective de progres economic și prin bogățiile solului și subsolului ei. Să nu mai vorbim de agricultură, pentru care timp de 40 ani s'a lucrat cu

atâta sânguină. Ardelenii și Cojenii au transformat aceste ținuturi, în aparență sterile, dar de fapt părăsite în mâna unor raslefi tătari fără aptitudini agricole, în grădini frumoase, pline de rod. S'au ridicat sate cu construcțiuni solide, cu biserici și școli. Societăți de oameni civilizatori au redat acestor ținuturi aerul de veselie și înviorare, care caracterizează spiritul vivifiant al neamului românesc. Să reamintim apoi că la cele 6 milioane kgr. de lână produsă anual de întreg regatul înainte de război, Dobrogea singură venia cu un aport de 2½ milioane în fiecare an.

Dar, în afară de bogăția agricolă și animală, Dobrogea conține în subsolul ei zăcăminte de minereuri, cariere de piatră de construcție; cariere pentru var și ciment, filoane de pirită, etc., care toate așteaptă liniștite mâna omului pentru a le ridica, a le valorifica prin industrie și a face din ele mijloace pentru progresul economic și cultural. Un început de exploatare ce s'a întreprins la carierele de piatră și var dela Țanara, la fabrica de ciment din Cernavoda, la mina de aramă dela Altân-Tepe și la numeroase alte întreprinderi mai mici, a dovedit în mod palpabil că minele Dobrogei sunt pe deoparte bogate în zăcăminte, iar de alta că exploatarea lor este o afacere rentabilă.

Tot în Dobrogea se găsesc și lacuri mari și delta. În sânul acestor imense rezervoare de apă se găsesc pești care ar putea îndeplini nevoile țării întregi și dacă industrializarea peștelui n'ar întârzia, lacurile și delta ar deveni mine de bogății nesfârșite.

Pământul acestei provincii nu e limitat la o singură specie de produse. Ele se înmulțesc pe măsură ce și cercetările își fac drum. Faima băilor de nămol dela Techirghiol s'a lătit în toată țara și nu sunt puțini la număr medicii cari au ajuns la convingerea, bazată pe studii experimentale, că aceste băi sunt mai bogate în agenți chimici și mai eficace pentru reîntremarea organismului omenesc, decât ar fi băile similare din streinătate, cărora posesorii lor nu conțin a le face reclamă zgomotoasă. Și în afară de Techirghiol, mai sunt și alte lacuri sărate, cu nămol, înșirate dealungul mării; iar aceste bogății ca și multe altele, dorm încă liniștite, multe încă neutilizate și așteptând priceperea și energia acelor care le-ar putea pune în valoare și cărora le-ar răsplăti munca cu prisosință. Nu ni s'ar îngădui să trecem cu vederea admirabila plajă cu băile de mare dela Mamaja. Aci întâlnim mâr a de maestru a divinei naturi creatoare.

Plaja este una din cele mai mari de pe continentul nostru: se întinde pe o lungime, în formă de arc, de mai bine de 6 km; ea este formată din cel mai fin și curat nisip; are un orizont de o lungime care te încântă și-ți revărsă pacea în suflet; iar coloritul Mării Negre armonizează plăcut cu albastrul cerului. Ce admirabil colț de natură, care-ți întinerește și corpul și sufletul doritor de repaos!

Când pământul acestei provincii ne cheamă la toate răspântiile și ne oferă surâzând bogățiile sale, suntem datori a nu îngădui apatici să depășească imboldul rațiunii. Dobrogea are nevoie în interiorul ei de lucrări ce trebuie să se înfăptuiască ca pretutindeni în țară. Printre aceste lucrări socot că prioritatea revine căilor de comunicație, de a căror lipsă ne-am resimțit dureros în ultimele timpuri. Ar fi un rezultat al nepăsării și neînțelegerii problemelor moderne, ca Dobrogea să nu-și aibă pe solul ei și rețele de căi ferate, care să lege nordul cu sudul provinciei.

Pe lângă linia ferată Megidia-Tulcea — care e pe cale a se completa — și Megidia-Bazajic, nevoile locale reclamă și alte linii care să se concentreze la Constanța, una, plecând din acest oraș, ar trece prin Megidia și ar face joncțiune cu liniile ferate din sud; iar o adoua, plecând tot din Constanța, s'ar îndrepta spre Babadag-Tulcea. Nu mai vorbim de calea ferată Hârșova-Constanța, care se impune ca și podul de peste Dunăre din acest punct, scurtând prin aceasta drumul spre mare al produselor ce ar veni din nordul țării.

Chestiunile economice ale Dobrogei sunt menite a interesă nu numai pe cei dela fața locului, ci și întreaga țară de oarece această provincie reprezintă locul de scurgere al produselor noastre în alte țări și a mărfurilor din afară, necesare pentru consumul intern; de asemenea ea va fi și rezervoriul de bogății pentru tranzit între răsăritul Mediteranei și țările Baltice.

Când faptele ne vorbesc real și concret, nu ne rămâne decât să răspundem grabnic și cu pricepere la chemările viitorului.

J. Stoenescu-Dunăre
Inginer, Constanța

DOBROGEA LA 1444

— Lupta dela Varna —

Intre marea figură, istorică a lui Mircea cel Mare, care la titlurile sale adăugă și pe acela de «Despot al pământurilor lui Dobrotici și Domn al Silistrei» și figura și mai luminoasă a lui Ștefan cel Mare, «atletul lui Hristos» împotriva păgânătății, se ridică Ion² Corvin de Huniade, Român transilvănean de neam, a cărui amintire dăinuește până astăzi nu numai în baladele populare românești, dar și în cele străine. În cântecele sârbești el se numește «Sibinjanen Ianko», iar în vechile scrieri polone, boeme și sârbești, el e numit mai adesea sub forma românească «Iancul». Chiar Bizantinii îl scriu uneori «Iancos», (Ἰάνκος¹). În baladele din Dobrogea se cântă un «Iancu Vodă», sau «Iencea Sibienca»²).

Pe atunci stăpânia la Turci sultanul Murad II (1421—1451). La 1422 el asediază Constantinopolea, iar Bizantinii, ajunși la capătul decadentei lor, sunt siliți a-i plăti tribut. Imperiul lor nu mai păstra de cât capitala, Peloponezul și orașele Mesembria și Anchialos de la M. Neagră. La 1430 Turcii cuceresc Salonicul, pe care-l ocupaseră cu puțin mai înainte Venețienii. Sârbii, peste cari domniă George Brancovici, un bătrân viteaz, pierduseră Belgradul și trăiau vremuri triste. Bulgaria se cufundase adânc în somnul robiei.

Privirile creștinilor din Balcani erau acum îndreptate spre

1) Vezi și *C Jirecek*: Geschichte der Bulgaren. Praga 1876 p. 363—364. Originea românească a lui Ion Corvin a fost limpezită definitiv de *W. Schmidt* în „Die Stamburg der Hunyade in Siebenbürgen“ Sibiu 1865 pag. 78 și următ.

2) Balada „Iancu Vodă“ s'a publicat în *Arhiva Dobrogei* an. I No. 1; iar balada „Enciu Sibienciu“ în colecția d-lui *T. Burada* „O călătorie în Dobrogea“, Iași 1883, pag. 174.

Carpați, unde Ion Corvin de Huniade se ridică cu planuri mari în contra Semilunei. La 1442 el sfărâmă armatele turcești care pătrunseseră până în Transilvania; în anul următor, conducând oștile lui Vladislav, tânărul rege al Poloniei și Ungariei, el înaintază victorios până dincolo de Sofia, la trei zile de marș depărtare de Filipopole. La întoarcere, nu departe de Niș, sfărâmă o altă armată turcească și în Iunie 1444 se încheie pacea.

O pace efemeră; căci după cererea legatului papal, cardinalul Iulian, regele Vladislav și comandantul oștilor, Ion Corvin, porniră din nou în contra Turcilor. Cu toate îndemnurile de renunțare la expediție ale lui G. Brancovici și mai apoi ale lui Vlad Dracul, regele Vladislav și mai ales Ion Corvin, căruia i se promisese Bulgaria, persistară în hotărârea lor. Planul era să înainteze de-acurmezișul Peninsulei Balcanice până la Dardanele, unde așteptă flota aliată a Italianilor și să alunge definitiv pe Turci din Europa. Murăd îl era ocupat în acest timp cu războiul în Asia Mică.

Trecură așa dar Dunărea pe la Orșova și înaintară pe țărnul fluviului la vale. Trecură prin satul românesc Florentin, apoi prin Vidin, pe care-l arseră, și ajunseră la Nicopole «metropola Bulgariei». Aci armata, după ce pustii orașul până la zidurile cetății, făcū un popas¹⁾.

1) Amănuntele acestei expediții se găsesc în următorii cronicari și scriitori:

a) *Ioannis Dlugossi* Historiae Polonicae, Frankfurt 1711. Cartea XII col. 799 și următ.

b) *Philippi Callimachi*, De rebus a Vladislav Polonorum atque Hungarorum rege gestis. Ed. Schwandtner 1746; Tom. I, p. 509 și urm.

c) *Antonii Bonfinii*, Rerum hungaricarum decades 1568. Liber VI, pag. 326—328.

d) *Marii Cromeri*: De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. 1568, Cartea XXI, pag. 326—328.

e) *Laonici Chalcocondylae* Atheniensis Historiarum de origine ac rebus gestis Turcorum. Ed. Migne 1866, col 323—335.

f) *Petri de Reva* De Monarchia et S. corona Regni Hung. Centuria V pag. 664—666. In vol II din Script. rer. hung.

g) *Spondonus* ad. ann. 1444; *Ioannes Palladius* în Aquila austriaca, liber 42 cap. 2; *Ioachimus Cureus* în Annales Silesiae ed. Wittenberg, p. 140; *Foresti* tom 6 în Mappamondo istorico, lib. 2 cap. 2; *Haner*: Reg. Hung. Period. 14, § 314; *Petrus Albinus* în Commentatiuncula de Valachia p. 16); *B. Vapovius*; *P. Jovius*; *Andreàs Palagio*, un contemporan al luptei de la Varna etc.

În acest timp sosește de peste Dunăre în întâmpinarea regelui și Vlad Dracul, Domnul Țării Românești. Când văzu mica armată a lui Vladislav, începă să se îndoiască de rezultatul fericit al expediției și sfătul pe rege să facă întoarsă calea, de oare ce sultanul, zicea el, când merge la vânatoare și tot are mai mulți oameni cu dânsul ¹⁾). Neputându-l convinge, mai ales în urma opunerii lui Ion Corvin, care avea anumite planuri cu privire la Bulgaria și cu care intră în conflict, fiind învinuit chiar de înțelegere cu Turcii, — Vlad Dracul îi dete în ajutor un corp de 4000 de călăreți sub conducerea fiului său — probabil Vlad Țepeș — căruia avu grija să-i dea înainte de plecare părintescul sfat ca, în cazul unei nenorociri, să nu se măsoare cu adversitatea soartei, ci să se păstreze pentru vremuri mai bune. ²⁾ Mai multă armată nu putu da regelui de oare ce, motivă Vlad Dracul, din cauza multor războaie pe care le purtase țara, «abia mai rămăseseră oamenii necesari pentru cultivarea ogoarelor.» ³⁾ Ii mai dete doi cai foarte iuți cari să-l

1) Din *Dlugosz*, col. 800: *Lustrato autem exercitu Regis et eius paucitate perspecta, fertur Regem multis precibus, consiliis et persuasionibus ut in Ungariam, omino coepto, itinere rediret, rogasse, debilem et minis parvum numero regium exercitum afferens, neque in belli adducendum periculum et discrimen: cum Caesar Turcorum et tantarum copiarum paucitate nullatenus vinci posset, qui cum maioribus potentiis venationes ferarum exercere consuevit*“. Idem în *Callimach, Bonfinius* etc.

2) *Bonfinius*, „Hic (Vlad Dracul) filium antequam dimitteret, studiosissime monuit ut, si parum prospere pugnaretur, ne cum fortunae iniquitate colluctaretur, sed ad meliora se tempora reservaret.“ În satul „Sullon“ o vrăjitoare bulgărească îi prezise că regele va pierde lupta de la Varna, dar că rămășițele armatei vor învinge mai târziu pe Turci: „adauxerant Draculae metum Bulgarae cuiusdam anniculae magae responsa, quae ad Sullonum vicum belli exitum ab eo rogata, respondit: Vladislav regem malis ad Varna auspiciis pugnaturum et profligati exercitus reliquias adversus Turcarum deinde feliciter pugnaturus.“

3) *Bonfinius*, pag. 485: *modicis copiis magnitudine animi et sapientia, nec non excellenti suorum militum virtute, Turcarum bellum vix Christianis omnibus tolerabile, praeter omnium opinionem, sine allis externae gentis auxiliis diu toletavit, tantamque assiduo bello provinciarum lacturam fecit, ut vix superessent qui agros colerent*“. Aceeași admirație și apreciere la *Callimachus* pag. 509; Vlad Dracul „haud numerosissimae gentis Princeps, nullaque externa ope adjutus, bellum, Christianis simul omnibus intolerabile, sustinisset magnitudine animi et virtute suorum diutius quam sperari de tam imparibus viribus posset,

ajute la fugă în cazul unui dezastru, precum și «doi Români foarte credincioși și cunoscători ai tuturor drumurilor și locurilor», sfătuindu-l să nu-i depărteze nici un moment de lângă dânsul.¹⁾

În fine oștile porniră la drum, «peste câmpii întinse și goale, având spre dreapta către miază zi munții ce despart România de Bulgaria și cari se întind de la Vidin și chiar de la Nicopole până la Marea Neagră lângă Galatha, pe unde mergi la Mesembria și Constantinopole, tot pe lângă țărmlul mării».²⁾

În drumul lor răsboinicii văzură în toată Bulgaria nordică «foarte multe clădiri mărețe de-ale vechilor împărați și generali romani precum și monumente de marmură scrise cu inscripții grece și latine, cu arcuri și coloane care în cea mai mare parte fuseseră ruinate de răutatea Turcilor».³⁾

Armata se arată în drumul ei fără nici o considerație nu numai față de Turci și geamiile lor, dar și față de Bulgari și Greci, mai ales în părțile din spre mare, «distrugând bisericile ca și locuințele cu mâna, cu fierul, cu focul și cu toate instrumentele tuturor crimelor».⁴⁾ Ea dete foc și multor sate, până ce regele interveni și opri sacrilegiul. Ajunseră în urmă la râul Pamissus [=Camcic], care, isvorând din munții Haemus [=Balcani], se varsă în Marea Neagră între Mesembria și Odessus

plusque ab se interim hominum amissum, quam agris suis frequentandis colendisque superessent, quum eventus quotidie admoneret; contra hostium multitudinem, paucorum suorum virtutem magis admirandum esse, quam efficacem.

1) *Dlugosz*, col 800 : „donavit illi duos equos velocissimos et duos *Valachos* fidissimos, omnium itinerum et locorum peritos, monens Regem ut illos a latere suo numquam discedere poteretur, futurum enim si quod sibi accidisset discrimen, equorum velocitate et hominum illorum peritia facile evitare posse,“ Idem la *Callimach* pag. 510; *Cromer* pag. 326; *Bonfinius*.

2) *Dlugosz*, col. 803.

3) *Dlugosz* (col. 800) : „Dimisso igitur a sinistris amne Danubio per fertilem Thraciae provinciam exinde iter assumtum est, ubi plurima priscorum Imperatorum ac Ducum Romanorum sumtuosa insigniaque aedificia ac marmorea monumenta Graecis et Latinis litteris scripta, comperta sunt, arcus insuper et excelsas columnas, quae pro maiori parte tum Teucrorum malignitate corruerunt.“ Idem în *Cromer* pag. 326.

4) *Callimach* pag. 511; *Bonfinius* pag. 485 și următ.; *Cromer* pag. 326; *Dlugosz* col. 801.

[=Varna]. Aci descoperiră «o mare mulțime de vase plutitoare de râu», cărora le deteră foc, crezând că erau pregătite de Turci în vederea unei expediții pe Dunăre. Ele adecă trebuiau să fie scoase în mare pe timp liniștit și duse la gura cea mai meridională a Dunării, pentru ca apoi să fie transportate pe fluviu în sus până în Panonia¹⁾. Unul după altul căzură apoi orașele și cetățile Varna, Șumla, Petreș sau Pezechium [=Provadia?], Cavarua, Caliacra, și alte localități așezate de-alungul țărmului mării. Unele fură cucerite prin asalt, iar Turcii din ele fură aruncați pe râpe; altele, precum Cavarua, din care garnizoanele turcești fugiseră pe mare, s'au predat înainte de sosirea cuceritorilor și au căpătat străji creștine.²⁾

În acest timp Murad II avea războiul în Caramania. Vestit de «ducele Tribalilor» (Sârbilor) că Panonii au trecut Dunărea, Murad II încheie pace în Asia și pornește spre Europa. Hellespontul însă era ocupat și păzit de corăbiile Italianilor și celorlalți occidentali, cari aveau însărcinarea să împiedice trecerea Turcilor. După Chalcocondylas, Sultanul profită de un vânt favorabil care împiedică timp de mai multe zile flota inamică de a naviga în Hellespont. După Cromer însă, Venețienii și Genovezii, corupți cu bani, trădără cauza creștină și se uniră cu Turcii.³⁾ Astfel Murad II trecu oștile peste Dardanele în Europa, anunță din drum pe împăratul din Bizanț de expediția sa în contra lui Vladislav, cerându-i să i se alăture cu trupe, și luă drumul Balcanilor spre miază-noapte.

Locul luptei. La apropierea Turcilor, Vladislav și Ion Corvin făcură greșeala de a părăsi locurile tari din munții Balcani spre a se coborî în câmpia din apropierea Varnei. Descrierea

1) *Callimach* pag. 511; Bonfinius etc.; vasele sunt numite „scophae fluviales“, sau „cymbae fluviales“.

2) *Długosz* col. 803; *Callimach* pag. 512; *Cromer* pag. 326; După *L. Chalcocondylas*, col. 323, Varna s'a predat, iar cetatea de la Caliacra fu luată cu forța, Panonii urcându-se pe ziduri și năvălind în cetate și apoi distrugând-o. Din acest an, 1444, prin urmare datează ruinele din peninsula Calliacra. Dintr'un isvor diplomatic (*Ljubici*, IV, p. 398—400) se vede că în anul 1396 Calliacra, fosta capitală a lui Ivăncu, fiul lui Dobrotici, eră încă în mâinile creștinilor „cari anume, nu putem afirma“, scrie *d-l Iorga* în «*Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pag. 57.

3) *Chalcocondylas* col. 323; *Cromer* pag. 326.

teatrului de războiu este redată de cronicari cu multă precisiune și claritate, ca și când ar fi fost martori oculari. Așa Callimachus, care moare la vre-o doi ani după lupta de la Varna, scrie :

«Muntele Haemus (Balcanii) își ia începutul cam de pe la Mesembria și, înșirându-și creștele spre Macedonia și Moesia Superioară, trimite de ambele părți ramificații ca niște umeri. Și mai întâi, nu departe de începutul său, încovoindu-se spre dreapta, și lăsându-se spre M. Neagră, descrește pe încetul în culmi mai mici, până ce, prefăcându-se în colnic, se pierde în câmpie. În aceste locuri sunt foarte multe văi, parte sălbatece și sterpe, dar parte fertile și din natură și prin sânguința locuitorilor, oferind hrană și turmelor și oamenilor. Varna însăși se află așezată la malul mării, între două promontorii, lângă un golf îngust și nu așa de adânc în cât să poată pluti pe el corăbiile cele grele. Pe unul dintre promontorii se află Galata, iar pe celălalt Macropolis. Coastele dinprejurul orașului sunt acoperite de vii și de livezi de pomi roditori. Valea, având pe dreapta cătune mici și rare, e cultivată de țărani. Pe stânga, unde se ridică Galata, la poalele colinelor se află o baltă ce se întinde cu apele ei stătătoare spre apus ca într'o a doua vale.» ¹⁾

În aceste locuri se așează armata lui Vladislav, având la îndemână apă, lemne și celelalte necesare pentru trai.

«Pe partea stângă însă, către nord, se află alți munți dincolo de care este și un pustiu, întinzându-se spre miez-noapte până la Dunărea din spre Moldova și Valahia, pe o distanță de cel puțin opt zile, căci în acele părți nici obiceiul nu este a se măsura depărtările în mile și nici nu s'a făcut vre-o măsurătoare. Iară spre miezăzi numitul pustiu se întinde până la M. Neagră; însă munții de care am vorbit, se termină chiar la malul mării, aproape de Varna, în spre partea Galatei, care stă la aproape 500 pași departe de Varna. Și acestea toate voim să fie notate, pentru ca cititorii să cunoască mai bine locul luptei și al fugii.» ²⁾

Este evident că munții, de care vorbește aci cronicarul Dlugosz, nu sunt de cât culmile înalte și cu pante rezezi ale

1) Callimachus pag. 512-513. Vezi și Bonfinius l. c.

2) Dlugosz, col 812-803.

dealurilor păduroase ce se întind de la Dunăre până la Marea Neagră, paralel cu linia ferată Rusciuc-Varna, pe partea de Nord-Est a ei; iar pustiul, „desertum“, de dincolo de acești munți, către miez-noapte, este stepa lipsită de ape a Dobrogei, care se întinde de la o linie Silistra-Balcic, până pe la granița de nord a județului Constanța. Dacă cronicarul dă întinderea stepei până la Dunărea Moldovei, această greșală vine de acolo că armatele creștine, după dezastrul de la Varna, retrăgându-se spre nord, au trecut Dunărea pe la Hârșova-Piua-Petrii și prin urmare necunoscând regiunea cu dealuri și păduri a jud. Tulcea, și-au închipuit că stepa se prelungește până la Dunărea Moldovei.

Dezastrul. În sfârșit Murad II cu oștile sale și cu șiruri întregi de cămile, de a căror înfățișare și miros se cam speriară caii creștinilor, sosi și el la Varna. În tabăra creștină se țină un consiliu de războiu, dacă n'ar fi mai bine să se retragă în locuri mai tari; însă birui părerea lui Ion Corvin de Huniade de a da războiu vitejește în câmp și se începă orânduirea oștilor. Focurile din tabăra Turcilor înroșiau cerul nopții. Sultantul trimite câte-va mii de călăreți să cerceteze văile, dealurile și stepa de la miez-noapte, spre a se convinge de puterea armată a adversarilor. Cronicarii pomenesc și de oare care prevestiri rele, care au precedat lupta. Astfel se spune că de și cerul era senin și marea liniștită, totuși se stârni din spre apus o așa vijelie grozavă, în cât *smulse și steagurile din locurile lor, le rupse prăjinile și le sfâșie pânza. Insuși steagul Sf. Gheorghe, care se afla în grija regelui, avu aceeași soartă în cât nu numai zeii — scrie Dlugosz —, dar și elementele naturii sprijiniau biruința păgânilor*. (col. 804).

În tabăra lui Vladislav, Ion Corvin, care conducea cu măiestrie lupta, așază pe Panoni [=Unguri] la dreapta, iar pe Daci [=Români] la stânga¹⁾. El însuși cu călărimea sprintenă a Românilor nu-și fixă nici un loc, ci sta gata să sară în ajutor acolo unde i s'ar părea că armatele creștine șovăesc²⁾. În fine, după alte multe dispozițiuni, atacul începu.

1) *Chalcocondylas*, col. 327.

2) *Bonfinius*: „Corvinus denique cum expeditissimo Valachorum equitatu nullum sibi locum definit... etc.“

Lupta dură până spre seară, însă biruința întârzie să se hotărască într-o parte și ambii adversari, creștinii și Turcii, acum înaintau victorioși, acum se retrăgeau înfrânți, căutând să se refacă. În tumultul și învălmășala aceea, într'un moment dat Dacii — scrie Chalcocondylas ¹⁾ — văzând că Turcii sunt risipiți și iau fuga, nu se mai stăpâniră, ci năvăliră spre comorile sultanului, care se aflau încărcate pe cămile; uciseră dobitoacele și încărcăți de prăzi se întorceau în tabăra lor, încetând de a mai participa la luptă. Se vede că aceasta a contribuit în bună măsură la înfrângerea creștinilor, de oarece Dlugosz ²⁾ îi învinuiește pe «Valahi» că, din momentul în care s'au aruncat asupra prăzii, n'au mai fost de nici un folos regelui, «fiind mai lacomi de averi de cât de glorie». În cele din urmă Ungurii nu mai pătura susține atacul ienicerilor și se risipiră spre Galata, între golf și lacul de lângă mare, iar de aci fură fugăriți de Turci spre miază zi prin pădurile dese ale munților Balcani. După risipa lor, urmă și aceea a Românilor ³⁾. În momentul cel mai critic al luptei, Ion Corvin ceru regelui să intre cu rezervele sale în luptă; însă regele Vladislav fu înconjurat de Turci, iar capul său fu purtat în vârful unei sulii prin tabăra păgână. Mai apoi sultanul îi ridică un monument cu inscripții pe locul unde fu ucis ⁴⁾. Știrea morții regelui demoraliză cu totul armata creștină, care porni spre risipă.

Fuga. Unii, din necunoașterea regiunii, se îndreptară chiar spre locurile Turcilor, unde parte fură uciși, parte luați în robie; alții se îndreptară spre apus, rătăcind prin toată Peninsula Balcanică până în Albania. Cardinalul Iulian, pierzându-se de Ion Corvin, nu se știe cum, reuși să ajungă în tovărășia câtorva soți de arme până la Dunăre, unde un „Valah“ trecea pe fugari peste fluviu, unul câte unul, într'o luntre foarte mică. Pescarul observând, după scufundarea luntrii săle, că nobilul cardinal, îmbrăcat în vestminte de preț, poartă cu sine o mare cantitate de aur, îl ucise pe la mijlocul Dunării și luându-i hainele și aurul

1) *Chalcocondylas*, col. 330, (cartea VII).

2) *Dlugosz*: „aeris cupidores quam gloriae“, „... nullo fuerunt Regi subsidio“...

3) *Dlugosz*: eodem loco.

4) *Challimachus* pag. 513: «Turci, regio corpore invento, modicae altitudinis columnam, quae hodie quoque visitur, cum inscriptione rei gestae, in eodem loco statuerunt».

il aruncă în apă¹⁾ Ion Corvin însoțit de călărime și mai ales de Români „*cari sunt singurii ce cunosc aceste locuri*“, apucă spre miază-noapte de Varna și străbătând stepa pustie a Dobrogei, trecu Dunărea în Muntenia pe din jos de Hârsova, la localitatea numită «La Floci».

Episodul acesta al fugii lui Ion Corvin prin Dobrogea ne interesează pe noi în deosebi, de oarece ne descoperă starea lucrurilor și înfățișarea acestei provincii în anul 1444. Iată ce scrie cronicarul Dlugosz :

«Ungurilor, Valahilor și celorlalți din armata regelui frica le puse aripi la picioare, așa în cât Voevodul Ion Corvin, căpitanul armatei, care avea călăuze pricepute, ajunsese numai în două zile și două nopți la malul Dunării, la vadul „*La Floci*“, pe unde trecu în Valahia; alții însă nu ajunseră decât în trei, și chiar în patru, sau cinci zile și nopți, la acelaș mal al Dunării și fără să mănânce ceva, când un călăreț de obicei străbate aceeaș distanță în zece, sau cel puțin opt zile, printr'un pustiu în care nu se găsește nimic pentru trebuințele omului; și mulți călărind câte trei zile, n'au descoperit nici o apă și nu puțni lănceziau de sete și foame. Căci în afară de Valahi nimeni nu știa încotro s'o apuce și fiecare se înd. uma într'acolo, încor'o îl împingea frica și norocul. Și își alegeau drumul fără nici o judecată cei cari fugeau fără de Români. Iar aceștia dia urmă orientându-se ziua după soare și noaptea după stele, chiar și dacă ocoliau, totuși ajungeau cu bine la Dunăre. Aceia însă cari n'avură călăuze Români, ajunseră sau în locurile Turcilor, pe care le socotiau că sunt creștine, sau pieriră, fie rătăcindu-se, fie de foame, fie de frig.“²⁾

Lupta de la Varna s'a dat la 10 Noembrie 1444.

* * *

1) Dlugosz, liber XII col. 810. Idem în Cromer pag. 327.

2) Dugloz col. 809: Fugientibus autem Ungaris, Valachis et aliis de exercitu Regis, talis timor pedibus addebat alas, ut Woiewoda Ioannes, Capitaneus exercitus, qui certos ductores habuit, in duobus diebus et noctibus ad ripam Danubii et ad pasum *Lafflocze* demum in Walachiam evolavit, quidam in tribus, quidam in quatuor diebus, quidam vero in quaque diebus et noctibus et jam nihil comedentes, ad eandem Danubii ripam pervenerunt; ad quam in decem vel octo ad minus diebus communiter equitando vix perveniri potest per desertum ipsam, in quo nihil

Povestirea aceasta istorică are și o latură geografică etnografică, sau mai de grabă antropogeografică.

În aceea ce privește partea geografică, cronicarii au prins bine și clar atât liniile mari ale reliefului, cât și caracterul peisagiului. Ei ne arată cum dela Vidin pe Dunăre și până la Mesebria de lângă M. Neagră se înșiră culmile înalte și păduroase ale Balcanilor, pe cari, după moda arhaizantă a vremii, îi numesc Haemus; cum apoi dela Varna și până la Dunăre se înșiră culmile altor „munți” care nu sunt decât dealurile repezi și păduroase ale Deliormanului, paralele cu actuala linie ferată Rusciuc-Varna; cum podișul Bulgariei dela apus de aceste dealuri se înfățișază ca niște câmpii întinse și golașe, lipsite de umbra unor păduri ce cresc în locuri mai umede decât acelea ale unui ținut calcaros și sărac în ape; și cum, în sfârșit, la nord de pădurile Deliormanului, în actuala Dobroge, oștile creștine, risipite după dezastrul de la Varna, străbat o stepă pustie, fără ape, «unde nu se află nimic pentru trebuințele omului», un «desertum», ca să întrebuițăm însuși cuvântul din cronică. Dacă în părțile centrale și apusene ale podișului bulgăresc, armatele găsesc în calea lor sate și orașe, a căror populație era alcătuită din Bulgari, din Greci — mai ales în spre mare — și din Turci, cari încă din aceste timpuri își aveau geamiile lor prin aceste locuri, geamii pe care ostașii le profanează și le dărâmă, iar pe

ad usum humanum est repertum et plerique tribus equitando diebus nullas etiam aquas reperierunt et non pauci siti languebant et inedia. Praeter autem Walachos nemo quo tenderent scivit, nam quisque ad eam se partem convertebat, ad quam ipsum aut impellebat timor, aut ab ipsa fortuna trahebatur. Nulla enim ratione iter agebant qui sine Valachis fugiebant. Hi siquidem interdum per solem, noctem vero per stellas etsi quandoque circuitent tuto tamen ad Danubium profecti sunt. Qui autem Ducibus Walachis caruerunt, aut ad Teucrorum loca, quae Christianorum esse putabant, pervenerant, aut errore, aut frigore, aut denique ipsa inedia perierunt..

Idem în *Callimach* pag. 518: „Hungari vero et qui cum illis deserta petierant, praeter Walachos, locorum inscitia, aegre ad Danubium pervenere. Si quos tamen fortuna illuc egit, fame, vigilia, siti, frigore, lassitudine, caeterisque malis, adeo prius afflixit, ut saepe doluerint, quod non hosti potius iugulandos se praebuissent, Errantes per solitudinem, aut inedia dissolvit, aut ad terras hostiles perlatos, servitus excepit”.

Idem în *Bonfinius*: „Exhis qui fugerant, locorum inscitia in varia mortis genera, praeter Walachos, coniecti sunt”.

malul Dunării ei întâmpină Români pescari, cari trec pe fugari peste fluviu în Muntenia în luntrile lor mici, — în schimb Dobrogea, stepa, este arătată ca o regiune pustie de oameni, ca un «desertum». De și acest cuvânt «desertum» nu trebuie luat ad-litteram, fiindcă, ori și cum, cel puțin malurile Dunării și ale mării trebuie să mai fi păstrat ceva din vechea populație, totuși în el stă mult adevăr. Cu micile sale cătune rare, pitulate în fundul văilor adânci, unde apa e mai la îndemână, stepa Dobrogei chiar în 1877 își merită acest nume de «desertum». Cu atât mai mult în anul 1444, când Dobrogea abia de vre-o trei decenii fusese părăsită în seama Turcilor de către Mircea cel Mare — Mircea moare în 1418 — și când nu numai aci, dar în toate țările din această parte a Europei, mărturiile vremii arată o slabă densitate de populație și multe locuri încă pustii.

Așa s. ex. în Muntenia, izvoarele pe care le-am folosit mai sus, numesc pe Vlad Dracul «Principe al unui neam nu prea numeros», care nu poate ajuta pe aliați de cât cu 4000 călăreți, motivând că, din cauza multor războaie, «abia i-au mai rămas atâția oameni câți să cultive ogoarele». Și dacă în timpurile noastre chiar, Alexandri, Odobescu și alții au vorbit de Bărăganul Munteniei ca de un pustiu cercetat numai de vânători și ciobani, fiindcă satele se înșiruiau numai de-alungul apelor Borcei și Ialomiței, cu atât mai mult el trebuie să aibă caracterul de stepă fără oameni în veacul al XV, când, ori ce s'ar spune, neamul românesc nu se înmulțise atât de mult.

În Moldova de asemenea erau ținuturi nelocuite, numite și în documente, «pustii». În tratatul de la 1412 dintre Sigismund, regele Ungariei și Vladislav, regele Poloniei, încheiat în potriua lui Alexandru cel Bun, căruia trebuie să i se împartă țara în două, în cazul când voevodul moldovean n'ar fi responsabil așteptărilor celor doi monarhi, se vorbește de niște «câmpii deșerte» între râul Prut și M. Neagră, care nu-s a'tele de cât stepa actuală a Bugeacului.¹⁾ De asemenea Guill'ebert de Lannoy,²⁾ călătorind în timpul aceluiaș Domn prin Moldova

1) „Transcensio autem fluvio Pruth residuae sylvae, procedendo directe ad campos desertos usque ad Mare parimodo cum eisdem campis desertis per medium dividantur“, *Uricariul* XI p. 33.

2) Dela Camenița G. de Lannoy „intră în «Valahia Mică» (= Moldova) și găsi, după un drum prin „mari pustii“, pe Domnul țării, Alexandru,

la anul 1421, vorbește de «mari pustietăți» pe care le-a străbătut. Populația românească, în expansiunea sa mai veche către M. Neagră, ocupase mai întâi malurile apelor curgătoare, ale Nistrului, ale Dunării și ale celorlalte râuri, pentru ca mai târziu să se întindă și în câmpiile secetoase.

Aceeași stare de lucruri se poate constata după mărturiile vremii și în Ucraina, unde pe atunci trăiau Tătarii, și în Bulgaria, în special în podiș, unde cucerirea turcească pedeparte, și expedițiile creștine de alta, răriseră simțitor populația. Și mai ales părțile din spre M. Neagră, atât în Bulgaria cât și în Dobrogea, se deșertară simțitor de băștinași: în fața Turcilor cari, din acest secol, dezăvârșesc aci cea mai puternică colonizare a lor în Europa, așa în cât înainte de războiul de la 1877 stepa Dobrogeii, Bulgaria răsăriteană și Rumelia răsăriteană erau ocupate de o masă aproape compactă de Turci. Singur țarmul mării și mai ales malurile Dunării mai erau capabile să păstreze resturi din populația creștină mai veche.

Din ce neamuri eră alcătuită această populație creștină în Dobrogea noastră ?

Intr'o comunicare făcută Academiei Române, d-l N. Iorga a dovedit, după scriitoarea bizantină Ana Comnena, că în sec. XI, pe la 1080—1090, existau în Dobrogea câteva țărișoare închegate în jurul cetăților, în deosebire de voevodatele românești din Carpați, închegate pe văi. Un mic stat de acestea era în jurul Silistrei; altul în jurul Vicinei. Poporul care a întemeiat aceste voevodate nu era nici cel bulgăresc, nici peceneg, căci «Ana Comnena arată în adevăr că în aceste regiuni eră o populație deosebită de Pecenegi, una cu care aceștia în pornirile lor trebuiau să facă o înțelegere, una care era de lege creștină, fiindcă rebelii bizantini puteau lua în căsătorie pe ficele stăpânilorilor dunăreni și, însfârșit, o populație deosebită de Pecenegi, prin urmare, și creștină — față de păgânitatea îndărătnică a acestora — care cultivă meiul, ale cărui ogoare sunt de două ori pomenite, meiul

la „un sat zis Cosial“. Alexandru sfătui pe călător să nu treacă Dunărea căci s'ar pune în primejdie și apoi nici n'ar găsi călăuză în asemenea timpuri de războaie. Lannoy se hotărâ deci să meargă prin Caffa. Se coborâ larăși prin „mari pustii“ cale de patru lege până la Cetatea-Albă“. Iorga: Stud. ist. asupra Chinei și Cetății-Albe. București 1900 pag. 82. Deci „pustii“ și prin părțile de N. ale Moldovei și prin Bugeac.

îndătinat al celei dintâi mămăligi a noastre, o simplă turtă, și grâul. *Dar această populație nu poate să fie decât românească și nu românească din sud, în legătură cu Aromânii, ci românească din nord, vorbind graiul nostru ca noi înșine*“.

«Domnii români dunăreni din acest timp au fost, după Ana Comnena, *Tatul, Sacea, Seslav* (cel dintâi Domn din Argeș se chiamă Seneslav și numele e luat dela Slavii din apus nu dela Bulgari) și *Chalis* (numé probabil venit dela Pecenegi). Putem admite — adaugă d-l Iorga — că, sub hegemonia bizantină urmașii lor au păstrat această Românie, această «Vlașcă» întinsă asupra Dobrogii și șesului muntean, până când, un veac mai târziu, păstorii români din Pind au fundat și aci un nou stat unitar, imperialist, pe care de *aceea* l-au pus în legătură cu tradiția politică a țarilor bulgari¹⁾».

În sec. XII și XIII nu numai Dobrogea, dar și Bulgaria răsăriteană până în Balcani și dincolo de Balcani, erau pline de așezările plugarilor și păstorilor Români, dovedite prin ațtea mărturii.

Intr'un articol publicat în această revistă și intitulat: «Nume vechi ale Dobrogii», am arătat că în anul 1253 călugărul minorit Wilhelm de Rubruquis, călătorind într'o misiune la Tătarii ce ocupaseră stepele Ucrainei, numește țara dela gurile Dunării spre miazăzi «Valahia, care este țara lui Asan», în deosebire de Bulgaria, care vine mai spre apus; că în timpul imperiului latin de răsărit (1204—1261), cronicarul francez Geoffroy de Villehardouin numește Balcanii răsăriteni «munții Vlahiei», «la montagne dela Blaquie», iar țara dela nord de acești munți «Vlahia», «Blaquie», țară locuită de Vlahi «li Blac del país»; și tot «țara Vlahiei», «terre de Blackye», o numește și cronica anonimă în dialect de Valenciennes; că pe la 1188 Ansbertus, cronicarul cruciadei lui Frederic Barbă-roșie face deosebire între Bulgaria și teritoriul de «cătredunăre, unde se varsă în mare» și în care el știe că «stăpânia un oarecare Român Calo-Petru și fratele

1) Vezi «Neamul Românesc» din 15 Mai 1919: „Două veacuri mai mult în viața noastră istorică“ de N. Iorga. Vezi și Revista istorică an. V. No. 6—7 p. 103: N. Iorga, „Cele dintâiu cristalizări de stat ale Românilor“. Incheie astfel; „Cu ele (cu aeeste state mici dela Dunăre) trebuie să se înceapă, dacă se admit concluziile noastre, istoria vieții politice organizate a neamului nostru“.

său Crasian, împreună cu supușii lor Români»; că Nicetas Choniates, cronicarul bizantin, un martor ocular, știe că Balcanii erau locuiți de Români «acei barbari ce locuiesc peste tot cuprinsul muntelui Hemus și cari mai înainte se numeau Mysi, iar acum Vlahi se chiamă», și mai știe că la nordul Balcanilor locuia o populație agricolă de Români, când afirmă că împăratul bizantin în expediția contra lor, «dând foc secerișului strâns în snopi și ademnit de vorbele înșelătoare ale Vlahilor, cari i s'au înfățișat», n'a mai luat nici o măsură coercitivă, ci s'a întors înapoi în capitala sa; că, în fine, însuși papa Inocențiu III are cunoștința de originea romană a Asanizilor și a poporului lor, când îi scrie împăratului Ioniță despre «poporul țării tale, care se socoate coborâtor din sângele Romanilor». Unele izvoare bizantine pomenesc pe Români în Dobrogea, apoi pe la Anchialos lângă M. Neagră și în sudul Balcanilor pe la Vizya la anii 1095, 1164 și 1284; iar cronicarul Cinnamus, vorbind de expediția lui Manuil Comnenul în contra Ungurilor la 1166, adaugă că armata bizantină, care trecu Dunărea prin Dobrogea în Moldova, era alcătuită «mai ales dintr'o imensă mulțime de Vlahi, despre cari se zice că sunt coloniști din Italia»¹⁾.

Toate aceste mărturii și altele, care vor mai fi, ne duc la unul și acelaș rezultat, anume că în evul mediu, prin sec. XI, XII și XIII Dobrogea și regiunile mai meridoriale din actuala Bulgaria răsăriteană, aveau o numeroasă populație de agricultori și păstori români, cari reușesc să închege, la început, mici voevodate în jurul cetăților, iar mai târziu, sub Asanizi, să joace un rol de frunte în istoria medievală a Peninsulei Balcanice.

Și iată acum, un alt moment istoric, lupta dela Varna din 1444, la care Români, atât cei din Transilvania, cât și din Țara Românească, iau o însemnată parte. Izvoarele istorice, care vorbesc despre acest eveniment — și nu sunt puține aceste izvoare — sunt unanime în a afirma că, la nord de dealurile Cadrilaterului, creștinii, în retragerea lor spre vadul dunărean dela gura Ialomiței, au străbătut un «desertum».

Intre aceste două timpuri: domnia Asanizilor și lupta dela Varna, trebuie, prin urmare, să căutăm depopularea și pierderea

1) Vezi *Arhiva Dobrogei* An. II No. 1 pag. 18—31.

pe încetul a caracterului pronunțat românesc al regiunilor din spre M. Neagră.

O primă cauză ar putea fi invazia Tătarilor din 1241 care pe lângă Europa centrală, n'a cruțat nici Peninsula Balcanică. Și se știe ce dezastru pentru creștinii din aceste părți ale Europei a însemnat invazia tatară din 1241. Măcel, pârjol, cărduri de robi. Ungaria fu trântită de-abinelea la pământ și în parte depopulată. Și nici Dobrogea n'a scăpat unei soarte identice. După trecerea flagelului, țara Asanizilor fu obligată a plăti tribut, pe lângă faptul că fiecare casă fu obligată a da câte o secure și grâu în mare cantitate¹⁾.

Cumanii cari până la această dată locuiau în stepele dela nordul Dunării și M. Negre, fură goniți: unii până în inima Ungariei, unde până astăzi două ținuturi le perpetuează numele: Cumania mare și Cumania mică; alții trecură Dunărea și se așezară în stepa Dobrogei și în Bulgaria dunăreană. Cei din Dobrogea se creștinară sub influența bisericii bizantine de aci, iar urmașii lor, amestecați cu diferite neamuri și alterați ca tip antropologic într'o oarecare măsură, nu sunt alții decât Găgăuții de astăzi. Cei din Bulgaria reușesc să se impună țării și să-i dea dinastia Terterizilor. Mai târziu ei se contopiră cu Bulgarii.

Inviaza Tătarilor în sudul Dunării avu, pentru Dobrogea, două rezultate importante, pe deoparte dărui acestei provincii o noua populație: Cumanii, iar de alta lăsă și oare care goluri, căci în anul 1263 vedem o colonie de 10—12000 de Turci cari, conduși de Baba Saltuc, trec M. Neagră din Asia Mică și se așează în împrejurimile Babadagului.²⁾ Peste doi ani acești coloni pleacă în Crimeea. Intre invazia Tătarilor din 1241 și imigrarea turcească din 1263, și anume la 1253, cade afirmarea călugărului Rubrugius că Dobrogea cu părțile din spre miază zi de ea, se numește «Valahia lui Asan».

Făcând dese incursiuni în Tracia și Podolia, Tătarii sunt bătuți în cele din urmă de Olgerd, marele principe al Lituaniei «la gura Nistrului» în anul 1333. Trei șefi, numiți de Sarnicki: Kadlubeg, Dimitrie și Kaizibeg, se refugiară atunci în Do-

1) După *Rubruquis*.

2) *Hammer*, Hist. de l'Empire Ottoman vol. I, pag. 46, 164 și 165. Este prima așezare turcească în Europa, probabil provocată de bizantini. Sosiți la 1263, colonii plecară la 1265.

brogea.¹⁾ La 12 ani după această dată are loc marca expediție Ungaro-Română în contra Tătarilor, la care participară Dragoș-Vodă al Moldovei și Nicolae Alexandru Basarab al Munteniei, care cucerii și aneză la țara sa regiunea locurilor basarabene din spre Dunăre. Tătarii fură astfel îndepărtați peste Nistru.

Cu toate nenorocirile aduse de incursiunile tătărești, Dobrogea totuși își păstră o populație creștină, care în marea ei majoritate nu putea fi de cât românească. Cumanii câți s'au așezat prin stepele acestei provincii, nu puteau fi prea numeroși. Nici odată, în cursul istoriei, stepa dobrogeană n'a putut nutri un număr prea mare de oameni; nici chiar azi, când ocupația principală e agricultura, necum în timpul imigrării Cumanilor mai mult păstori. De bună seamă elementul creștin acoperiă mai ales zona dunăreană și părțile cu păduri și ape dela nord.

Acel element creștin se dovedește dintr'o listă a posesiunilor Patriarhatului din Constantinopole din anul 1320, în care se pomenesc următoarele castele patriarhale: *Κάρναβα* (=Cavarna), *Κρανεά* (=Cranea-Ecrene), *τὰ Κελλία ἤτοι τὸ Λυκοστόμιον* (=Chilia, sau Licostomium), *Γεράνια* (=Gerania, Dispudar), *Δρόστρα* (=Silistra) și *Γαλιάγρα* (=Caliacra).²⁾

La 1340 găsim la Vicina un episcopat, având în frunte pe «smeritul Mitropolit (sic) al Vicinei și prea cinstit Macarie», care dă făgăduiala scrisă că nu-și va părăsi dieceșa;³⁾ iar la 1359 Patriarhul din Constantinopole trimite o scrisoare către Alexandru Basarab, Domnul Țării Românești, prin care-l înștiințează că cedează rugămintilor sale și-l numește pe «prea sfințitul Mitropolit de Vicina, chir Iachin!», ca arhiereu al înțregii Țări Românești.⁴⁾

Această Vicină, *Βιτζίνη*, a fost identificată de unii cu Măcinul, iar de d-l Iorga cu o localitate ceva mai în josul Dunării, poate pe la Niculițel.⁵⁾ În orice caz, ea eră un oraș episcopal dobrogean.

1) *Sarnicki*: *Annales* p. 1134. Comentariu în *Hammer*: *Goldene Horde* p. 297. Vezi și *N. Iorga*: *Ist. Chilieii* etc. p. 38.

2) *Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, pag. 1.

3) *Idem*. Pentru Luca, episcop de Vicină în aceeași epocă, vezi *Pachymeres*, ed. Bonn II, p. 377.

4) *Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, pag. 1-6.

5) La Niculițel, care se numește astfel cam de pe la 1850 încoace și care, sub numele de *Mănăstirea*, se poate urmări din vremea lui Miha

Faptul acesta are o însemnătate mult mai mare decât simpla vanitate provincială că primul Mitropolit al Țării Românești a fost adus din Dobrogea. El ne arată că în provincia noastră transdunăreană se menține încă o numeroasă populație creștină, care nu putea fi de cât mai ales românească, — așa în cât s'a simțit nevoia a se organiza pentru ea un episcopat la Vicina, iar de altă parte că, din moment ce un episcop dobrogean de Vicina e numit Mitropolit al Țării Românești, prin însuși acest fapt s'a pecetluit o mai strânsă legătură între ambele maluri ale Dunării, care a precedat legătura lor politică. Și poate că din acest timp chiar Domnul Țării Românești stăpâniă și teritoriul acestui episcopat din nordul Dobrogei, după cum stăpâniă, dincolo de Dunăre, regiunea limanelor basarabene.

Cam în acelaș timp, din mijlocul Cumanilor amestecați în parte cu Românii, iar spre M. Neagră și cu Grecii, prin urmare, din mijlocul acestor Găgăuți, se ridică în Cavarna, ¹⁾ ca arhonte, un oare-care Balică, care, după nume poate fi și Român. El ia parte la luptele civile dintre împăratul Ion V Paleologul și pretendentul Ion Cantacuzin, trimitând împăratului în ajutor, la 1346, o mie de călăreți sub conducerea fraților Teodor și Dobrotici. Dobrotici se căsătorii în Constantinopole cu fca unui demnitar bizantin, Apokaukas, și fu numit comandant al cetății Midia de lângă M. Neagră. După vreo doi ani el pierde cetatea și iarăși după alți doi ani apare ca Despot bizantin la Cavarna. Statul său se întindea la M. Neagră, dela cetatea Emona, lângă capul Emineh de azi, până spre gurile Dunării. Reședința o avea la Caliacra.

Viteazul până în sec. XIX, există și o biserică cu un caracter arhaic, descoperită în pădure și desgroată în parte din pământ. Pentru Niculițel—Mănăstirea la finele sec. XVI, vezi „*G. Dousae*: de itinere suo Constantinopolitano epistola. 1599: „Hinc (de la Babadag) digressi, in vicum quendam *Monaster* divertimus, qui uno miliari a Danubio distat, unde post aliquot dierum intervallum — nam Danubii congelationem expectabamus — in pagum *Obluczice*, sive ut Turcae nominant *Sakczy* penetravimus“.

1) Și astăzi Cavarna trece drept centrul orașenesc al Găgăuților. Mulți din ei s'au grecizat; alții s'au bulgarizat. Azi au rămas puțini Găgăuți în Cadrlater, fiindcă marea majoritate s'au așezat în Brgeacul Basarabiei, după răpirea acestei provincii de către Ruși. Tătarii din Bugeac trecând în Dobrogea, Găgăuții părăsiră Dobrogea pentru Basarabia

Dobrotici avu relații comerciale cu Genovezii, ba chiar și conflicte. Moare la 1385. De la dânsul a rămas și numele Dobrogei, estines mai ales asupra stepei. Biserica acestei țări, în timpul său, depindea de patriarhia de Constantinopole. Această dublă dependență, politică și religioasă, a statului lui Dobrotici de Byzanț, îl caracterizează bine și-l izolează de Bulgaria vecină.

După Dobrotici urmează fiul său Ivanco, un om neînsemnat. La 27 Mai 1387 trimișii săi, Costea și Jolpan, încheie în Constantinopole un tratat comercial cu Genovezii, din care se vede că aceștia aveau relații de negoț în statul lui Ivanco cu „Grecii, Bulgarii, sau alții“. E natural să fie pomeniți mai întâi Grecii, fiindcă aceștia erau sufletul comerțului în orașele M. Negre; e natural să fie numiți apoi și Bulgarii, fiindcă contactul între Genovezi și negustorii țării lui Ivanco se făcea în porturi, cari erau și sunt îngărădite mai ales pe coasta de la Balcic spre sud. Dar în nici un caz pasagiul de mai sus nu se poate referi la populația întregii Dobroge. El nu ne poate lumina de cât asupra alcătuirii etnice a negustoriei din porturile maritime meridionale ale Dobrogei și numai atât. 1)

Ce sfârșit va fi avut Ivanco, nu știm. Dobrogea însă, chiar de la moartea lui Dobrotici, intră în stăpânirea lui Mircea. Ivanco avea numai partea de miază zi, în împrejurimile Varnei și această extindere a țărișoarei sale explică bine și pasagiul din mai sus citatul tratat comercial. La titlurile sale, Mircea cel Mare adăugă și pe acela de «Despot al țării lui Dobrotici și Domn al Dristorului», «Terrarum Dobrodicii Despotus et Tristrî Dominus». Pentru această frumoasă cucerire tradiția o formase fratele său, Dan Voevod, care și moare în lupta cu Șișman,

1) D-l *Miletici* în capitolul „Die Bulgaren und Rumänen in ihren Kulturgeschichtlichen Beziehungen“ din publicația „Die Dobrudscha“ Sofia 1918 pag. 71, caută să nege vechimea și însemnătatea negustoriei grecești din porturile M. Negre, scriind „Aceștia din urmă erau de sigur coloniști greci la țărnul mării“ și lasă a se înțelege că neamurile „Greci, Bulgari și alții“ n'ar fi numai negustorii din mica țară a lui Ivanco, redusă la zona Varnei, singurii ce intrau în legături cu Genovezii, ci populația întregii provincii. Aceeași greșală o face și d-l *St. Romanski* în aceeași publicație, în articolul „Der Volkscharakter der Dobrudscha“ la pag. 91, când scrie: „după Greci, cari sunt numiți wai întâi nu din cauza numărului, ci din cauza contactului lor cu Genovezii, ca popor comercial, sunt pomeniți numai Bulgarii, ca locuitori ai țării“.

șarul Bulgarilor. «Lupta eră cum se pare, în legătură cu moștenirea lui Dobrotici, ocupată atunci, împreună cu cetatea Siliștra ca posesiune deosebită, luată de la Șișman. Tot în legătură cu posesiunea transdanubiană, ca «Despot al țării lui Dobrotici», Mircea aveă emblema despotatului, pajura bizantină, cum se vede la chipul lui de la Cozia». 1)

Relațiile mitropoliei din Vicina cu Țara Românească, nevoia economică de a aveă o ieșire la porturile M. Negre, înrudirea lui Mircea cu Bizanținii, dar într'o largă măsură și prezența elementului românesc în Dobrogea, sunt tot atâtea cauze, cari au determinat pe Domnii români să lupte și să anexeze acest teritoriu.

În linia mari, aspectul etnografic al Dobrogei și Bulgariei răsăritene în timpul lui Mircea cel Mare nu puteă fi de cât următorul: părțile de nord ale Dobrogei și zona dunăreană eră locuită mai ales de Români; părțile de sud și 'n special stepa din spre Cavarna—Balcic, mai ales de Cumani. Orașele erau amestecate, ca 'n toate timpurile. În cele maritime predominau negustorii Greci; iar în răsăritul Bulgariei se accentuă preponderența elementului bulgăresc, destul de amestecat cu Români, 2) Cumani și alte neamuri.

Mircea cel Mare poartă lupte crâncene cu Turcii și, în cele din urmă, părăsește Dobrogea în mâinile acestora. La 1416—17 Turcii își întind stăpânirea până la gurile Dunării și fortifică cetățile Isaccea și Ieni-Sale. Dar timpul pentru o colonizare turcească rurală tot nu venise.

1) D. Onciul: Mircea cel Bătrân, cuvântare comemorativă. București 1918, pag. 9—10. Vezi și „Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui” în Convorbiri Literare XXXV—XXXVII (1901—1903); apoi N. Iorga: „Veneția în M. Neagră” în Analele Acad. Rom. Tom. XXXVJ, Memor. sect. Istor,

2) Noi credem că nu numai în Dobrogea de Nord, dar și în actualul Cadrilater au rămas Români după pierderea provinciei de către Mircea cel Mare, căci însuși scriitorii Turci, cum este Evliya-Celebi din sec. XVII afirmă, vorbind despre regiunea Dobrogei și Deliormanului, următoarele: „după ce Baiazid a cucerit aceste părți de la Bulgari. Valahi și Moldoveni, el coloniză aci soldați tătari și din Anadolia. Din încrucișarea soldaților cu Valahii, au rezultat Citacii, cari întrebunfează între ei un dialect particular. Nu ori cine poate pricepe limba lor». (Vezi trad. chiar în acest număr).

Sosirea acestor ultimi barbari de seminție turanică, de data aceasta din spre miază zi, este cauza cea mai însemnată a [depopulării Dobrogei și Bulgariei răsăritene. În fața cruzimii lor, o mare parte dintre locuitorii se refugiază: unii peste Dunăre, sub scutul Voevozelor noștri; alții, din apropierea Balcanilor, se adăpostiră în munți. Un gol și mai mare se făcu în Dobrogea, în special în stepă, așa că la 1444, când armatele, conduse de regele Vladislav și Ion Corvin, fură învinse la Varna și silite a lua fuga spre nord, în trecerea lor spre vadul dunărean de la gura Ialomiței, nu străbătură de cât un «desertum». 1)

O deosebită lumină aruncă însă asupra înțelegerii lucrurilor afirmarea unanimă a cronicarilor că, dintre toți oștenii, «singuri Vlahii sunt aceia cari cunosc aceste locuri».

Anul 1444 însemnează pentru istoria etnografică a Dobrogeii «Schimbarea la față». Pe încetul satele, aproape în totalitatea lor, primiră nume și populație turcească; de altfel, destul de rară. Orașele și cetățile fură ocupate de garnizoane și administrație musulmană. Însemnătatea Dobrogei, așa cum se află adânc intercalată între uriașa coșitură a Dunării și M. Neagră, eră prea evidentă, pentru comasarea trupelor turcești în cazul unei expediții în contra Românilor, Ungurilor, sau Polonilor, pentru a nu fi observată și de Turci. Silistra și Babadagul ajung centre de mână întâi.

Până la 1444 durează faza românească a etnografiei dobrogene.

De la 1444 până în secol. XIX avem faza turcească.

C. BRĂTESCU

profesor la Șc. Normală din Constanța

1) Repetăm, chiar un „desertum“ desăvârșit nu putea fi, de oare ce pe Cumanii-Găgăuți îi găsim în continuitate până azi în părțile meridionale, iar pe Români îi menționează isvoarele în satele de lângă Dunăre și chiar în interior, cum e pe la Babadag etc., sub însăși stăpânirea turcească.

De sub ocupația germană în Dobrogea

La 16 Iunie 1917 s'a tipărit în Constanța, în «Tipografia administrației etapelor germane din Dobrogea», o broșură de 52 pagini intitulată :

„*Niederschrift der Besprechung mit den Etappen- und Wirtschaftskommandanten, den Wirtschaftsoffizieren und Regiments und Bataillonskommandeuren*“ adică : „Referat asupra convorbirilor ce au avut loc între comandantii de etape și comandantii însărcinați cu exploatarea, ofițerii cu aprovizionarea și comandantii de regimente și batalioane“.

La ordinea zilei au fost următoarele chestiuni :

1. Sarcinile administrației etapelor germane față de aliați.
2. Starea economică a Germaniei și datoriile administrației etapelor germane.
3. Pregătirea secerișului, arăturile de toamnă, arendarea ogoarelor, procurarea lemnului.
4. Pescuitul.
5. Chestiunea alimentării.
6. Problemele secțiunii tehnice.
7. Uleiurile minerale.
8. Materiile brute de războiu.
9. Administrația comunală, finanțele, dările, școlile.
10. Căile de comunicație.
11. Dreptul civil și penal ; serviciul despăgubirilor.
12. Serviciul sanitar.
13. Combaterea epizootiilor.
14. Regulamentarea circulației persoanelor (civile).
15. Plata Țiganilor.
16. Diverse.

Nu e fără interes să cunoaştem şi corpul ofiţeresc german care a participat la acest congres şi căruia i s'a dat însărcinarea conducerii treburilor Dobrogiilor ocupate :

1) Din administraţia etapelor germane.

A Statul major.

1. Von Unger, general de divizie şi inspector.
2. Van dem Bergh, locotenent colonel şi şef al statului-major.
3. Schulz, căpitan de corvetă, împuternicitul stat-majorului marinei.
4. Grienitz, căpitan de stat-major.
5. Fellingner, locotenent.
6. Ott, căpitan şi adjutant.

B Statul major economic :

a) Comisiunea economică :

1. Kreth, căpitan de cavalerie, preşedinte.
2. Von Lösch, căpitan de cavalerie, şeful secţiunii agricole.
3. Alisch, căpitan, şeful secţiunii tehnice.
4. Brabant, sublocot., şeful secţiunii materiilor industriale.
5. Hahn, locotenent, ofiţer de birou.
6. Kobisch, sublocotenent, comandant în comisia economică.

b) Serviciul materiilor prime de războiu :

1. Werner, căpitan.

C Serviciul administraţiei :

1. Presting, intendent.
2. Cuntze, căpitan de cavalerie, şeful administraţiei civile.
3. Wiemers, consilier în consiliul de războiu.
4. Dr. Scholz, consilier al curţii de apel, justiţiar.
5. Dr. Liste, medic militar, şeful serviciului sanitar.
6. Dr. Viewald, medic veterinar, şeful locuitor al serviciului veterinar.
7. Sopparth, arhitect, şeful direcţiunii construcţiilor.

• II) Din „comandanturile“ etapelor şi cele economice :

A Comandantura etapelor din Constanţa :

1. Schott von Pflummen, colonel, comandant de etapă.
2. Papentin, căpitan, ofiţer de administraţie.
3. Eichmann, locotenent, ofiţer cu intenvenţa.
4. Glantz, sublocotenent, ofiţer cu intenvenţa.

B Comandantura etapelor din Megidia :

1. Von Bieberstein, maior, comandant de etapă.

2. Liebegott, locotenent, ofițer de administrație.

3. Rapmund, sublocotenent, ofițer cu intendența.

C. Comandantura etapelor din Cara-Omer :

1. Aegidi, căpitan, comandant de etapă.

2. Freiherr v. d. Recke, căpitan de cavalerie, comandantul pieții.

3. Kleinschmidt, sublocotenent, ofițer cu intendența.

D Comandantura etapelor din Cuzgun.

1. Bärecka, căpitan de cavalerie, comandant de etapă.

2. Huck, căpitan de cavalerie, ofițer cu intendența.

E Comandantura etapelor din Hârșova :

1. Von Seidlitz, căpitan de cavalerie, comandant de etapă.

2. Graen, sublocotenent, ofițer cu intendența.

3. Peglan, căpitan, comandantul plășii.

F Comandantura economică din Cogelac.

1. Schroer, maior, comandant economic.

2. Todt, sublocotenent, ofițer cu intendența.

III Comandanți de regiment și batalion :

1. Von Baerensprung, colonel, comandantul regimentului de rezervă al vânătorilor No. 1.

2. Stoss, căpitan, comandantul batal. de „Landsturm“ XII/19.

3. Koerber, căpitan, locțiitorul comandantului batalionului de „Landsturm“ XVIII/55.

De oarece în discuțiunile ce au avut loc între toți acești reprezentanți ai administrației militare și ai serviciilor de exploatare economică a Dobrogei ocupate, s'au afirmat lucruri de un deosebit interes pentru noi, vom da aci în rezumat, sau vom cită în întregime părțile mai însemnate din această broșură, părți care au o valoare documentară.

Cuvântarea locotenentului-colonel *Van den Bergh* se ocupă de punctul 1 și 2 din program. Reținem din ea următoarele :

„Intrarea României în războiu a fost un noroc pentru noi. Fără aceasta, cu greu ne putem închipui cum ar fi scăpat anul acesta Austro-Ungaria, în ce privește cerealele, Germania în ce privește uleiurile și toți aliații laotalți în ce privește materiile prime de războiu“. (p. 7).

Pe urma armatei ce înaintă, se întindea rețeaua etapelor germane, care liniștea țara și o organiza pentru exploatare. Conducerea o aveau specialiștii. Pe baza unui tratat încheiat

între cele patru state, Muntenia căzu spre exploatare Germaniei și Austro-Ungariei, iar Dobrogea Bulgariei și Turciei. Pentru această din urmă provincie hotărârile s'au luat prin tratatul de la Sofia, dela 2 Dec. 1916. Totuși, administrația etapelor germane se instalează într-o parte a Dobrogei, de oarece „după experiența noastră, Turcii n'ar fi obținut nimic dela o administrație bulgărească; iar, de altă parte, Bulgarii, din cauza incapacității de organizare economică a lor, n'ar fi fost în stare să conducă cum trebuie aprovizionarea și să exploateze provincia cu folos. Mai intervenia apoi și strigătoarea nevoie de uleiuri minerale și de materii prime de războiu“ (p. 7).

În jurul acestei chestiuni, care era „nervul vital“ în continuarea războiului, au urmat *neînțelegeri și lupte între Bulgari și Germani*. La 15 Mai 1917 administrația etapelor germane lua dispozițiuni prin care se fixa linia de conduită a Germanilor față de «atacurile trupelor bulgare»; iar la 21 Mai 1917, dispoziții cu privire la raporturile cu oficiile și trupele bulgare.

«Scopul principal» al prezenței etapelor germane în Dobrogea era procurarea de cereale și de materii prime pentru industrie, mai ales pentru cea de războiu. Din orașul Constanța Turcii, după tratat, trebuiau să încarce 33.000 tone de cereale; iar grânele din provincie erau destinate să acopere nevoile armatei a treia bulgare și numai prisosul să se dea Turcilor. În Constanța Bulgarii făcură mari dificultăți, aducând învinuirea că Turcii încarcă mai multe cereale decât li se cuvine; prin sate ei deveniră din ce în ce mai *nervoși*, acuzând pe Germani că transportă pe Dunăre și în vagoane cereale pentru ei. Spre a dovedi lipsa de temei a acestor bănueli, *Germanii acordară, în cele din urmă, Bulgarilor posibilitatea de a le controla transporturile*.

«La cea dintâi notificare cum că armata a treia bulgară e amenințată de foamete, — zice locot.-colonel Van den Bergh — am fost gata să le dăm cereale în cantitate suficientă. Totuși, *n'am înțeles a face o predare fără regulă a tuturor magaziiilor, precum voiau Bulgarii, ci una ordonată, prin comision*. Greutăți ne-a oferit și chestiunea întrebuirii cerealelor cumpărate de noi» (p. 8).

De aceea, s'a luat dispoziția a nu se mai cumpăra cereale, iar din stocul cumpărat să nu se predea nimic *Bulgarilor, cari*

nu înțelegeau că trebuie să plătească. De altă parte Turcii, începând dela 20 Iunie, aveau să primească zilnic câte 450 tone de grâu, timp de 30 de zile. După concepția bulgărească însă nu trebuia să se dea nimic Turcilor din vechea recoltă, de oarece recolta nouă nu se cunoștea încă și armata a treia bulgară ar fi putut suferi de foame.

Cerând concursul asistenței, cuvântătorul recomandă întrebuințarea tuturor energiilor pentru sporirea producției și exploatarea provinciei, de oarece durata războiului nu se poate prevedea (p. 8).

Punctul al treilea din program îl tratează căpitanul de cavalerie *von Loesch*. El vorbește despre pregătirea secerișului, despre atelierile de reparat unelte și mașini, despre procurarea de coase și mașini populației, fără însă a se putea satisface toate cererile, de oarece cantitățile ce se spera să vie din Muntenia, nu s'au putut trimite și fiindcă *tratativerile cu armata bulgară, în cece privește predarea așa numitelor instrumente fără stăpân n'au dus la nici un rezultat*". Totuși secerișul va merge bine, din cauza micii suprafețe cultivate și a climei favorabile, dacă se vor scoate la lucru toți oamenii capabili de muncă, precum și orașenii fără ocupație. Secerișul pe ogoarele părăsite de proprietarii a fost asigurat prin vinderea recoltei acestor ogoare, sau prin munca forțată, impusă de comandanturi. S'au luat dispoziții și pentru arăturile de toamnă și mai ales pentru cultura oleaginoaselor, având în vedere lipsa cea mare de uleiuri și grăsimi din Germania. E de dorit ca 2% din suprafața cultivată să fie semănată cu rapiță de toamnă. Stau la dispoziție 10 pluguri cu motor. Se va căuta ca $\frac{1}{3}$ din suprafața agricolă să fie lucrată la toamnă. Ogoarele părăsite de refugiați se vor arenda țăranilor rămași, cu 20 lei de hectar cel puțin. Se vor prefera aceia cari plătesc arenda imediat, sau după seceriș. *Se vor prefera la arendare Germanii, Turcii și Bulgarii, chiar dacă sunt supuși Români, acolo unde Români nu dau un preț mai mare* (p. 9).

În ce privește lemnele și cărbunii de lemn, se vor exploata pădurile locale, de oarece din Bulgaria nu se poate aduce nimic iar combustibilul ce venia în timp de pace din Carpați și pe Dunăre din Serbia, nu se mai poate aduce. Se va procura și lemn tare de lucru, coaje de tei, lemn moale de lucru și argăseală

de stejar. Exploatarea se va face prin băştinaşi şi Țigani; iar unde nu e teamă de dezertare, prin prizonieri. Se va face parte şi populaţiei din păduri, acolo unde lemnele lipsesc, cum e în plasa Hârşova. Plăşile Megidia şi Constanţa vor primi lemne în schimbul muncii la făiat şi transport. „*Lucrăm într'o țară care poartă un pronunțat caracter de «țară nouă»* (Neulând), adaugă căpitanul. *Energiile de muncă și transport, mașinile și uneltele au fost jefuite, distruse sau stricate de războiul care în Balcani a căpătat forme ciudate*“. A se aduce din Germania, e greu şi transportul e îndelungat. Deaceea se recomandă utilizarea a ceea ce se mai găseşte în Dobrogea. (p. 10).

Locot.-colonel *Van den Bergh* face un scurt referat asupra semănăturilor de toamnă şi de primăvară, asupra braţelor de muncă disponibile şi asupra rezultatelor, pe care le găseşte slabe din trei cauze:

a) Muncile s'au început cu întârziere.

b) Mare parte din populaţie s'a refugiat; multe sate au fost distruse; uneltele şi maşinile au fost distruse sau cărate;

c) Piedicile puse de Bulgari.

«Selbst helfen», să ne ajutăm singuri! exclamă desperat bietul colonel german. «In die Dobrudscha wird mit Recht viel hineingesteckt!» In Dobrogea nu curge miere şi lapte! Cu puţine mijloace trebuie să se realizeze mult. Deci, muncă pentru onoare. Prin organizare se va putea face faţă şi lipsei de braţe. Nu cereţi maşini şi coase în ultimul moment! Prevedere în toate! «Voransdenken!» Lemnele de iarnă să fie adunate de cu primăvară; arăturile de toamnă trebuiesc puse la cale de cu vară! Soldaţii n'au venit aci pentru desfătare. Tot ce e de prisos la diferite comandamente, să se libereze pentru muncă. Fiecărui soldat să i se dea câte o însărcinare. Cei ce se disting să capete răsplată. Să se întocmească tabele grafice ale muncii. Dacă rezultatele agricole din diferite comandamente de etapă sunt neegale, aceasta se datoreşte, poate, şi unei diferenţe de organizare. (p. 10—11).

Urmează apoi dările de seamă ale diferiţilor ofiţeri din zonele de etapă, asupra stării semănăturilor, asupra aprovizionării cu lemne, asupra necesităţilor maşinilor de treerat etc. Ca amănunte interesante cităm:

Căpitanul de cavalerie Baerecke din Cuzgun se plânge că din cauza întâzierii instrucțiilor de la centru, nu s'a adunat întreaga recoltă de cireșe din subzona de etape Cuzgun pentru folosul armatei; iar sublocot. Graen din Hârșova, că Bulgarii din Tulcea au refuzat predarea sabelor pentru prăștutul porumbului.

Punctul al cincilea din program, care se ocupă cu **chestiunea alimentării**, este tratat de intendentul Presting. Transportul alimentelor se face pe Dunăre până la Cernavodă, iar de acolo în interior pe calea ferată. Din cauza greutăților de transport însă, principiul suprem e să se procure hrana din Dobrogea. «Oberstes Prinzip, ist, aus dem Lande zu leben.» Țăranii bulgari au foarte multe turme de vite; totuș trupele bulgare suferă de lipsa de carne. Se strigă că se dă mereu aceeaș hrană. Totuș — adaugă intendentul Presting — astăzi stăm mai bine de cât la 1870 când adesea 14 zile în șir nu se da de cât «carne cu orez», sau «orez cu carne».

Crede că ar fi mai bine să se adauge zilnic la suma de o marcă și 20, încă două mărei și 50, din contribuții, pentru hrana soldaților. Dar, de oarece din asemenea contribuții s'au folosit în acest scop până acum 4 milioane și jumătate mărci, o sporire a alocațiilor de hrană e imposibilă. — În Constanța s'au ridicat plângeri asupra calității pâinii; deasemenea și din partea trupelor bulgare. Vina e însă a lor, fiindcă n'au știut să conserve făina. Din cauza lipsei, nu se va putea trimite făină și fasole în Germania. E mare lipsă și de ovăz. În ce privește ouăle, Dobrogea românească nu e o «țară a ouălor» cum e Cadrilaterul. S'au adus 120.000 litri de vin spre a se da soldaților câte un litru pe săptămână. În schimb fructe s'au recoltat destule. Numai din Hârșova s'au procurat 130.000 kgr. de zarzăr, prune, mere, pere și piersici; iar în Constanța s'a înființat o fabrică de marmeladă. Populației civile i se va da numai făină de porumb. Pentru aprovizionare, Germanii au făcut în Dobrogea un contract cu firma Michel. Această firmă procură brânză de oi cu 2.90 lei pentru primele 100 tone și de 2.70 lei pentru rest. Firma ar putea, la nevoie, să ofere și populației civile brânză cu acelaș preț (p. 14—15). Se discută apoi de ofițeri chestiunea hranei cailor.

Cu **pescuitul** se ocupă căpitanul de cavalerie Cuntze.

În România pescuitul se face în regie. Administrația pescăriilor statului este organizată în mare. Statul încasa 30—50 % din produsul peștelui. Numai speciile alese de pești se exportau ; restul se consuma în țară. În Jurilofca se prindeau anual între 50.000 și 60.000 kgr ; peștele vândut în Constanța avea o valoare până la 200.000 lei.

La sosirea etapelor germane pescuitul încetase. O parte dintre pescari fugiseră ; alțora li se luase de către trupele bulgare instrumentele de pescuit ; iar restul nu mai voia să pescuiască, de oarece, sau li se ridica tot peștele fără plată de către Bulgari, sau li se cerea 70—80 % din produsul pescuitului gratuit. Tratativerile cu organele administrative bulgare, rămăseră fără rezultat. La 25 Ianuarie 1917, în urma unui ordin al comandamentului superior, pescăriile statului român fură puse sub conducere militară și astfel începu și în Dobrogea să se pescuiască în condiții mai favorabile pentru pescari. Se încheiară și contracte cu ei. În deosebi însă de Muntenia unde funcționarii administrației românești a pescăriilor conduceau exploatarea ; în Dobrogea acești funcționari avură un rol secundar, fiind puși sub supraveghere militară, ceiace în Muntenia s'a întâmplat ceva mai târziu.

Pescuitul pe coastele Dobrogei s'a împărțit în două secțiuni : Jurilofca și Constanța, având punctul de contact la capul Midia. Exploatarea începù la 20 Martie 1917. La Jurilofca s'a dezvoltat extraordinar de favorabil. În lacul Mangalia pescuitul a fost slab. Cauza stă nu numai în frigul aspru al iernii ci și în faptul că pescarii erau folosiți numai la închiderea lacului, pe când pescuitul se făcea mai ales de trupele bulgare și nu de pescarii ce depindeau de etapele germane. În lacul Tuzla nu s'a pescuit. Lacul Tatlâgeac nu satisface nici nevoile locale. La Jurilofca peștele se sărează. Deasemenea se afumă, ca și la Constanța și Hârșova.

În sectorul german de pe coasta mării s'au prins în lunile Aprilie și Mai 1917 : 265.821 kgr., care s'au distribuit astfel : pentru militari 67.103 kgr. ; pentru civili 88.807 kgr. ; expediate în Germania : 17.091 kgr. ; expediate la Brăila : 6000 kgr. ; pește sărat : 51.423 kgr.

La Dunăre pescuitul începù ceva mai târziu. O parte din produse s'au trimis la Brăila. În cele două luni pomenite, s'au

prins 16.019 kgr. : 2500 kgr. pentru militari și 13.519 pentru civili. Lucrările pentru închiderea bălților sunt în acest sector terminate.

În sectorul dunărean de sud pescuitul e nul. Trebuie luate măsuri. Prețul peștelui vândut civililor a fost ridicat cu 20—70 %. Vanzătorii de pește au un rabat de 12 %. Suma încasată în Aprilie și Mai se ridică la 122.463 lei.

Între dispozițiile luate cu privire la pescuit, precum : supravegherea pescarilor pentru nu ascunde o parte din pește și fixarea unor anumite zile pentru negustorii de pește din provincie, se menționează și aceea că *trupele germane n'au voie să se ocupe cu această îndeletnicire. spre a nu veni în conflict cu pescarii, dar mai ales cu trupele bulgăre.* Pescuitul cu undița se lasă liber, (p. 16—20).

Referatul secțiunii tehnice îl face căpitanul *Alisch*. El afirmă că toate instalațiile industriale în zona etapelor germane sunt, sau complet inutilizabile, sau în parte distruse. Singură moara *Morelli* din Constanța și instalația hidraulică din *Murfatlar* mai funcționează ; însă și acestea au nevoie de reparații urgente. Specialiști și unelte lipsesc. Abia la mijlocul lunii Mai s'a obținut aprobarea procurării de material tehnic din Germania. În Constanța s'au mai instalat și două ateliere pentru reparat mașinile, precum și o turnătorie. Toate comandamentele de etape vor trimite aci piesele defectate. Pentru reparații mai neînsemnate se vor utiliza fierării de prin sate. Se recomandă economie la uleiurile de uns. În Constanța s'a mai făcut și o instalație pentru construit căruțe pentru transportul cerealelor. Săptămânal se construiesc câte patru. Rezervele de cuie sunt suficiente, (p. 20-1).

Sublocotenentul *Brabant* comunică despre prada în uleiuri minerale, făcută în Dobrogea ocupată. În urma cercetărilor unei comisiuni, s'au aflat :

67.000	tone	benzină ușoară	} 232.000 tone
21.000	»	benzină grea peste 760	
30.000	»	benzină grea sub 760	
62.000	»	petrol lampant	
9.000	»	petrol denaturat	
10.000	»	ulei mineral Diesel	
32.000	»	păcură	

precum și o mică cantitate de uleiuri de uns. Din toată această cantitate s'au pierdut circa 20.000 tone în urma bombardamentului flotei rusești la 4 Noembrie 1916. Din întreaga pradă, 70.000 tone benzină erau ale întreprinderilor germane; restul aparținea inamicului, sau neutrilor. Prin tratatul dela Sofia din 2 Decembrie 1916 s'a hotărât împărțirea. Se dete Bulgariei și Turciei o cotă anumită. Germania își însuși benzina ușoară pentru aeroplane și uleiul mineral pentru submarine. Până în momentul congresului nu s'a hotărât cantitatea de petrol și păcură ce revine Germaniei. Transportul fu împiedicat până în luna Martie 1917 din lipsa de vagoane-cisterne, de viscol, de mișcările trupelor, de lipsa de cărbuni și mai ales de imposibilitatea de a utiliza Dunărea înghețată. În Noembrie s'au transportat vre-o 1100 tone; în Decembrie 3.500 tone; în Ianuarie și Februarie prea puțin: în Martie însă, când Dunărea fu liberă de sloiuri, vre-o 10.000 tone, iar în Aprilie, când s'a regulat pendularea trenurilor între Constanța-Cernavoda și a vapoarelor între Cernavoda-Băziaș, s'au expedit 20.000 tone, în Mai 28.500 tone; iar în Iunie 25.000 tone. Personalul însărcinat cu transportul constă din circa 400 persoane. Uleiurile minerale s'au încărcat din cisternele ce aparțineau societăților: Steaua Română, Astra, Aquila, Societatea româno-americană și din port, fie în vagoane, fie în bidoane. Instalațiile tehnice sunt la Constanța de așa natură, în cât zilnic se pot încărca uleiuri într'un număr nelimitat de vagoane. Până la 1 Iunie 1917 s'a expedit aproape $\frac{1}{3}$ din rezerva totală. În 6—8 luni se va putea transporta și restul.

După acest referat, locot.-colonel Van den Bergh comunică că în România funcționează acum (în 1917, Iunie) 99 sonde și 15 puțuri de mână, cu un rendement de 75 vagoane și jumătate pe zi: în total 30.000 tone. «Eine überraschend gute Leistung!». Alte sonde înfundate sunt în lucru pentru a fi desțupate; de asemenea se fac și sonde nouă, așa că în curând se vor satisface toate nevoile aliaților cu prisosință. (p, 21-23).

Cu materiile prime de războiu se ocupă căpitanul Werner. Aceste materii, din cauza necunoașterii limbii țării, a obiceiurilor comerțului din Balcani, a neîncrederii populațiunii față de atacurile militare de tot soiul, se procură prin intermediari civili, mai ales prin «organizația Michel». De oarece nevoia de asemenea

materii este extremă, prețurile se socotesc ca lucru secundar. Stabilindu-se un tarif fix, se va înlătură și neîncrederea locuitorilor. Prețurile sunt mai scăzute ca în Bulgaria, așa că se mai pot urca. Recomandă *«atenție față de încercările Bulgarilor de a ațâța populația și de a-și însuși ei însuși aceste materii prime»*. Rezultatul cumpărăturilor până la 1 Iunie 1917 : 321 vagoane de oleaginoase ; 72 vagoane de turte uleioase : 39 vagoane blăni și piei ; 85 vagoane de material pentru argăseală. Fiecare vagon e socotit la 10.000 kgr. «O parte din acest material a fost oprit de Bulgari». Plasa Cogelac «*besonders straff durchorganisiert*». stă în fruntea tuturor ; pe când *din părțile de sud, Bulgarii au cărat foarte mult material peste graniță*. Unele regiuni, din cauza «*extraordinarei pustiiri cauzate de războiu*», nu pot oferi nimic. Comandaturile să fixeze prețuri pentru lână. Se capătă 1¹/₂—2 kgr. de oaie. O problemă imediată : „*salvarea oleaginoaselor*“, în special a rapiței, care e răpită de Bulgari fără plată. Recomandă ridicarea clopotelor. *Satele bulgărești vor fi lăsate la urmă*. Pentru clopote nu se va plăti nimic, nici nu se vor da bonuri. Vasele de aramă se vor schimba, dar mai târziu, acum fiind imposibil. Fabrica de tinichea din Constanța va procura în 3 săptămâni câte-va mii de găleți și alte vase în acest scop. În plasa Hârșova mașinile de stors uleiul sunt stricate. — Se va procura coajă de tei ; iar lemnul jupuit se va transforma în cărbuni pentru fierării (p. 23—24).

Căpitanul de cavalerie *Cuntze* se ocupă cu administrația comunală, cu finanțele și cu chestiunea școlilor.

Dă o scurtă privire asupra organizării administrative românești a județelor și comunelor. Adaogă că o «*viață comunală independentă*» nu s'a putut desvolta la noi. Administrația etapelor germane cuprinde întreg județul Constanța, iar în nord părți din jud. Tulcea și anume : plasa Casimcea și părți din plășile Topolog și Babadag. (Mai precis, vezi darea de seamă a noastră din numărul trecut). Înainte de sosirea armatelor germano-bulgaro-turcești, toată funcționăria și în special primarii cu personalul lor s'au refugiat, luând ștampilele și actele mai de valoare. Administrația românească lipsind, comandamentul etapelor introduse una nouă. Mai ales «*Bulgarii, cu o grabă suspectă, se consacrară acestei sarcini, introducând în zona etapelor un întreg aparat administrativ, cu prefecți, suprefecți, pri-*

mari și comisii de câte trei membri». Această administrație bulgărească a fost instalată în parte direct de guvernul central bulgar. Înălțurarea ei a fost posibilă abia la 5 Ianuarie 1917, în urma unei înțelegeri între comandantii armatei germane și bulgare. În locul ei se instalează administrația etapelor germane. «*Din nefericire, funcționarii bulgari au rămas încă ca un element supărător în provincie*». A-i înlătura e numai atunci posibil, când se vor avea acuzări la adresa lor.

„*Trebuie să stăm alături, așa dar, cu asemenea oameni— adaugă căpitanul Cuntze — chiar când ei ne îngreunează în mod evident administrația noastră prin agitațiile și activitatea lor secretă*».

O reinstalare a administrației române e imposibilă, fiindcă funcționarii încă nu s'au întors și apoi fiindcă «*funcționarul român după cerințele și concepțiile noastre, este cel mai rău și moralicește cel mai inferior din câți se pot închipui*». Administrația germană s'a organizat astfel: ca instanța supremă este comandamentul etapelor sub care, ca organe executive, stau comandaturile locale din comune. Primarii din sate și orașe sunt numai organe auxiliare ale comandaturilor locale. În Constanța și Megidia primarii sunt militari. Această organizație, de sigur, e primitivă, însă satisface scopul pentru care a fost creată: utilizarea forțelor economice ale provinciei. O administrație românească ca peste Dunăre, poate că ar îngreua realizarea acestui scop. Comandanții de etape sunt stăpâni în districtul lor și pot organiza administrația după nevoile locale. Nu se va recurge la comandamentul central din Constanța decât în cazul când e necesară o dispoziție generală, sau când e vorba de sarcini financiare mari. Primarii trebuie plătiți «*căci nici un român nu lucrează gratis pentru comunitate, sau stat. Noțiunea activității pentru onoare e aici necunoscută*». Un primar numai cu leafa ce o primește este legat de administrație. Teama de a nu-și pierde această leafă, îl face să-și îndeplinească datoria. Un primar de sat primește 25 lei lunar. De aceasta se vor îngriji comandaturile. Muncă de cancelarie o face însă notarul, sau secretarul. (p. 25—27).

Finanțele. Se dă o scurtă privire asupra dărilor românești, directe și indirecte. O reintroducere a dărilor către stat e imposibilă: lipsesc funcționarii, lipsește și un cadastru. Deaceia

s'a recurs la un mijloc mai primitiv: dările să se perceapă pe comune, după capacitatea financiară a fiecăreia. Se vor percepe la fiecare 3 luni. Comandanții de etape sunt instanța supremă în ce privește dările din districtul lor. Ei vor evita acușările și reclamațiile. Taxa timbrelor e în discuție etc. În scurt, cheltuielile se vor acoperi din veniturile provinciei și în niciun caz nu se vor împovăra finanțele statelor aliate. Fiecare comandantură va avea o casierie, iar în Constanța va fi o casierie centrală. (p. 27-30).

Școala. Românii aveau aproape în fiecare sat o școală și o grădină de copii. La aceasta din urmă veniau copii între 4 — 7 ani, pentru a nu rămânea acasă neocupați. Obligatorie erau școlile froebeliene numai pentru streini. Scopul: a deprinde pe copii de altă limbă cu limba țării și a-i pregăti astfel pentru școala primară. Aceste școli aveau un scop politic. Alături de școlile românești, erau «tolerate» și cele turcești și germane, pe când cele bulgărești erau oprite. Turcilor li s'au făcut multe înlesniri în această privință. Totuși hogii și învățătorii lor aveau o leafă mică. Statul român însă trebuia să-i sprijine mai mult, având în vedere că tuturor moscheelor li s'au secularizat averile. Școlile turcești, germane și rusești depindeau de astfel de comunități, iar învățătorii erau plătiți în bani, sau în natură. Dela ocuparea Dobrogei a încetat aproape orice activitate școlară. *Clădirile școlilor au fost dărâmate, sau întrebuințate pentru scopuri militare; învățătorii streini lipsiau, fiind sau mobilizați sau internați; cei români fugiseră în mare parte. Și materialul didactic s'a părăduit.* Pentru redeschiderea școlilor s'au luat următoarele dispozițiuni:

1. Grădinile de copii se vor reînființa, însă nu în vederea scopului politic al Românilor; și numai în satele pur românești, spre a despovăra pe părinți și a da o ocupație copiilor; dar nu vor fi obligatorii.

2. *E de dorit ca școlile germane, din motive politice să se redeschidă.* E o datorie a înălța și sprijini germanismul într'o țară administrată de Germani. Unde lipsesc învățători, se vor recruta dintre militarii liberi de serviciu. *Bulgarii au înființat școli bulgărești în toate satele lor, cu învățători luați depe front.* Nu trebuie să ne lăsăm întrecuți de Bulgari în chestiuni culturale, adaugă căpitanul Cuntze. Se vor aduce cărți didactice din Germania. De școlile bulgărești nu ne vom îngriji, fiindcă au ei

grija lor; dar trebuie să le dăm ajutor, unde au nevoie. *In ce privește redeschiderea școlilor turcești, românești și rusești, n'avem nevoie să ne grăbim.* Unde comunitățile turcești vor cere redeschiderea școlilor lor, li se va da încuviințarea, deoarece sunt frați ai aliaților noștri; dar inițiativa nu va porni dela noi. *La Români și Ruși numai atunci se va da învoirea funcționării școlii, dacă nu se răpesc prin aceasta brațele copiilor, necesare pentru activitatea economică.* Acolo unde se dă învoirea, va fi o dovadă în ochii populației că Germanii se îngrijesc de buna orânduială a ei. Se vor da vacanțe în timpul secerișului și tree-ratului. Comandaturile vor proceda potrivit cu aceste norme generale și cu necesitățile locale. (p. 30—32).

Arhitectul de companie *Soppart* urmează cu un referat asupra căilor de comunicație.

El arată o hartă pe care sunt însemnate drumurile în roșu. Recomandă îngrijirea continuă a următoarelor căi din zona etapelor germane dobrogene :

Constanța—Babadag	73 km.
» —Hârșova, Topolog	108 km.
» —Cernavodă	65 km.
» —Ostrov	90 km.
» —Cara-Omer	58 km.
» —Mangalia-Cara-Omer	72 km.

Apoi următoarele legături :

Caugagia—Jurilofca	16 km.
Tari Verde—Duingi	8 km.
Constanța—Mangalia	22 km.

În total 512 km. Starea acestor drumuri, în bună parte, e rea. Felul românesc de a face șosele e foarte simplu. Așternutul de pietriș e abia de 10—55 cm. (macadam), pus direct peste pământ; de aceea șoselele românești nu suportă vehiculele grele. În timpul ploilor drumurile sunt foarte rele. Apoi calcarul moale, cu care se șoseluesc drumurile, se macină repede și se preface în noroi. Se vor lua măsuri pentru înlăturarea noroiului și uscare drumurilor. Brațele libere de muncile agricole vor servi la această. Piatra se va lua din carierele vecine cu drumurile. Pentru spargerea pietrei se vor folosi și femeile, ca și pe alte fronturi. Sunt cam 200 km. de șosele, care trebuiesc așternute din nou cu piatră. Pentru aceasta sunt necesare 6 luni de lucru, cu 2000 lucrători și 700 căruțe. (p. 32—34).

Dr. Scholtz, consilier al curții de apel, referă asupra chestiunilor de drept civil și penal. (p. 34—41). Se ocupă azi cu chestiunea despăgubirilor pentru rechiziții și pagube suferite de sîpușli puterilor centrale. (p. 41—42).

Congresul discută apoi chestiunile sanitare (p. 42—43).

După aceasta căpitanul de cavalerie *Cuntze* vorbește despre reglementarea circulației numai în cuprinsul zonelor comandanturilor. Pentru drumuri mai lungi se cer anumite acte și formalități. Excepție se face numai pentru muncitorii agricoli, cărora li se va da câte un permis pe 6 luni. Scopul acestor măsuri este a se evita spionajul. Apoi mai e o cauză: «populația, dacă iubește puțin munca, în schimb iubește mult drumurile». Această dispoziție din urmă a fost sporită și de războiu, prin distrugerea localităților. Dacă s'ar da libertate de circulație, populația și-ar schimba adesea locuința, mai ales în satele unde un ofițer german energic ar pretinde oamenilor sforțări mai mari pentru muncă. Apoi vitele, din cauza lipsei, trebuie păstrate pentru lucrul câmpului, iar nu pentru călătorii.

Centrala pașapoartelor din București refuză orice cerere de reîntoarcere refugiaților, cari înapoindu-se la cămin, n'au găsit nici un adăpost.

Negustorii, cari vor să călătorească pe teritoriul administrației germane pentru cumpărături, vor indica mărfurile pe care le negociază. Exportul vinului, spirtoaselor și a alimentelor este interzis.

Cererile de permisuri pentru călătorii peste granițele României se vor acorda, cu condiția, ca persoana să nu se mai întoarcă înapoi.

Trebuie să se apere granițele împotriva imigrărilor. Permisele de liberă călătorie nu le poate da decât administrația etapelor germane. Totuși autoritățile bulgare, de și li s'a făcut cunoscută în repezite rânduri această dispoziție, eliberează în mare cantitate permisuri de circulație. De aceea toți călătorii, cari nu vor avea permise germane în regulă, vor fi respinși la graniță; iar dacă vor fi prinși în interior, vor fi arestați și chiar supuși la amendă, în caz când se opun. Cuvântătorul observă că multe permisuri, «ausweise» au trecut în mâni streine. În special la comandatura din Constanța s'au făcut numeroase cereri pentru reînnoirea ausweis-elor pierdute. În loc de „pierdute”, că-

pitanul Cuntze propune să se înțeleagă „vândute”. Un mijloc de control ar fi ca pe fiecare ausweis să se imprime cu tuș urma degetului celui mare; iar la reînnoire, să se compare impresiunile de pe ambele permise. Se mai cer și pedepse pentru cei ce le pierd. Propune însă ca aceste măsuri să se amâne până după culesul recoltei și să se ție seamă și de transplatarea populației din zona de operație. (p. 43—45).

Cu *plaga Țiganilor* se ocupă căpitanul de cavalerie *Kreth*. El spune că la țară sunt numeroase șatre de Țigani, cu mulți cai și vite cornute, că acești Țigani leneși nu pot fi constrânși la munca șoselelor și pădurilor, de oarece peste noapte dispar cu șatră cu tot. Se întreabă dacă n'ar fi un mijloc spre a-i fixa. Totuși din asistență se aduc laude Țiganilor din zona Cara-Omer și Megidia; cari s'au dovedit foarte utili pentru reparatul mașinilor.

Munca forțată. Vorbește căpitanul de cavalerie *Cuntze*. La data congresului, muncă forțată încă nu era impusă; însă administrația etapelor a și primit din partea comandamentului superior din București o înștiințare în acest sens, cu următoarele dispozițiuni.

1. Se va restrânge libertatea de schimbare de domiciliu, de migrare, a muncitorilor.

2. Se vor afișa table cu prețuri fixe pentru muncă.

Fiecare comandatură se va îngriji de regularea muncii. «In general Românii se sustrag de la ea, sau lucrează fără regulă, adecă numai atunci când le ajunge cuțitul la os».

3. In Germania orice energie liberă este folosită pentru un scop de utilitate generală. In teritoriile ocupate din Belgia și Franța întreaga populație e supusă controlului și muncii forțate. Aceste măsuri aspre trebuie să se introducă și în România. Orice energie trebuie captată. Birourile de lucrători vor stabili: 1. Numărul și felul întreprinderilor economice din fie ce ținut precum și al muncitorilor; 2. Numărul lucrătorilor disponibili și 3. Alcătuirea unor liste de lucrători, după următoarele ocupații: a) agricultori; b) podgoreni; c) lucrători la căile ferate și la instalațiile petrolifere; d) fierari, lăcătași etc.; e) mașiniști, mecanici, fochiști; f) electricieni; g) arhitecți, zidari; h) ingineri de poduri și șosele, lucrători; i) pădurari, lemnari; j) tâmplari etc.

In comandantura	Constanța	:	16.735	streini
»	Cara-Omer	:	12.287	»
»	Hârșova	:	8.471	»
»	Megedia	:	13.048	»
»	Cuzgun	:	21.536	»
»	Cogelac	:	3.191	»
Total . . .		:	75.263	streini

Interesant este și tabloul în care se dă suprafața cultivată în fiecare subzonă de etapă în anul 1916/17.

In subzona de etapă	Cogelac	s'au cultivat	64.66 %	din solul arabil
»	Cuzgun	»	56.12 %	»
»	Hârșova	»	38.94 %	»
»	Megidia	»	37.11 %	»
»	Cara Omer	»	28.35 %	»
»	Constanța	»	23.89 %	»

Explicarea acestor cifre ne-o dă statistica etnografică publicată în No. 1 (Ian.-Mart.) al revistei noastre (vezi mai sus pag. 60). Tocmai acele regiuni, care au dat un procent mai mare de refugiați Români, aceleași regiuni ne dau procentul cel mai mic de teren cultivat în anii 1916/17.

În special ținuturile: Constanța, Cara-Omer, Megidia și Hârșova au avut să sufere mai mult de pe urma războiului.

C. B.

Din descrierea călătoriei lui Evliia-Celebi

(pe la jumătatea veacului XVII)

Intâmplător mi-a căzut în mâini lucrarea ce urmează, tradusă din originalul turcesc în limba bulgară de către d. D. G. Gadjanoff și găsind că unele descrieri prezintă interes, în special pentru acei care se ocupă de Dobrogea, am socotit nemerit s'o redau la rândul-mi în românește, fără altă pretențiune decât aceea de a aduce la literatura noastră contribuțiunea mea modestă.

Traducerea fiind făcută din limba bulgară, cred că e nemerit să citez câteva amănunte, date în prefața traducătorului, din spusele căruia reese că Evliia-Celebi, a călătorit mai mult de 40 de ani prin Egipt, Arabia, Persia, Asia-Mică, Peninsula Balcanică și mare parte din Europa. Toate notele lui de călătorie sunt tipărite în limba turcă în zece volume. Despre valoarea descrierilor sale, *Hammer* spune că *Evliia-Celebi este cel mai renumit călător turc; că descrierea ținuturilor vizitate de el este făcută cu o exactitate severă, însă că trebuie să fim prudenți de câte ori este vorba de descrieri referitoare la istoria veche, de oarece în acest domeniu lui îi plăcea să mărească lucrurile în lipsă de probe precise și se serviă de legende*. Aceeaș este și părerea lui Sami Bei, istoric și filolog turc. Cele mai multe călătorii, Evliia le-a făcut însoțind în calitate de imam, minezin și secretar pe unchiul său Melec Ahmed-Pașa, care a fost valiu în Diarbechir, Erzerum, Aalep, Șam, Bagdat, iar mai târziu a fost mare vizir și după aceea iarăș valiu la Silistra, Sofia, etc.

Însoțind pe unchiul său în anul 1061 (1651), Evliia-Celebi călătorește spre «Uziëialet» având următorul itinerariu: Constantinopol, Cecmegeaua mare și mică, Silivria, Ciorlu, Poloz, Aitos, Cenghe, Satu Nou, Provadia, Șumen, Razgrad, Rusciuc, deacolo la Giur-

giu; pe urmă la Şiştov şi Nicopol; pe urmă se întoarce iarăş la Ruscuc şi de acolo în oraşul de reşedinţă Silistra. Dela Silistra el a călătorit la Dobrici, Balcic, Cavarua, Mangalia, Chiustengea, Caraharman şi Babadag. Prin luna Zilhidze în anul 1062 (1652), Melec Ahmed-Paşa a fost destituit din postul de guvernator al ţinutului Silistriei şi numit în aceeaş calitate în vilaetul Rumeliei, Evliia l'a urmat şi a trecut prin Caramuratlii, Cialâc-Cavac, Silven, etc. În luna Redjeb anul 1063 (1653), paşa a fost chemat la Constantinopol în funcţiunea de al doilea vizir. Ambii pornesc dela Sofia, şi trecând prin mai multe localităţi, ajung la Constantinopol. La 4 Seval 1066 (1656), Evliia călătoreşte din nou prin ţinutul Silistrei, deoarece stăpânul său Melec Ahmed-Paşa a fost din nou numit ca guvernator al Silistrei cu misiunea specială de a apăra coasta Mării Negre de atacurile repetate ale Cazacilor. În această călătorie Evliia a străbătut Lozengrad, Mesemvria, Aitos, Varna şi de acolo pleacă spre Polşa (Polonia).

* * *

«Mai întâiu, — spune Evliia-Celebi, — cu ajutorul lui Dumnezeu, am pornit din Constantinopol, dela localitatea «Topçilar», am luat direcţiunea sudică, am trecut grădina lui Daud-Paşa, şi dealurile stâncoase de acolo, precum şi multe sate înfloritoare şi am ajuns în oraşelul Chiuciuc-Cecmege»¹⁾.

Descrierea oraşului şi marelui port Mangalia.

E un oraş foarte vechiu. Poziţiunea sa este frumoasă. Se găseşte în partea nordică a portului, unde se văd fundamente de cetate. Deoarece Gazi Umureia-Adje-Iacuboglu a întâmpinat greutăţi mari la cucerirea lui, care s'a făcut sub domnia lui Baliazid Ilderim, după cucerire, a dărâmat cetatea. *În timpul de azi oraşul e frumos şi înfloritor* şi este situat pe coasta unui şes nisipos. Este vacuf²⁾ al lui Esmachan Sultan şi se administrează de un muteveli³⁾. Este caza⁴⁾ cu paia⁵⁾ de trei sute

1) Urmează descrierea mai multor localităţi, dintre care numai câteva presintă interes pentru noi.

2) Proprietate eclesiastică.

3) Administrator de vacuf.

4) Caza = plasă.

5) Paia = grad în clasificare.

de acele¹⁾ în vilaetul Dobrogea-Sultra. Dela nahie²⁾ cadiul pri-mește anua șapte pungi. Are serdar³⁾ comunal, muhtesib⁴⁾ comunal și subașă⁵⁾. Are mulți negustori cari trăesc în case solide, pentru că le e teamă de Cazaci. Majoritatea aianilor⁶⁾ sunt Lazi, ai căror părinți au fost robi. Lazii au un proverb de spirit că, dacă cineva n'are posibilitatea să se ducă la Meca, să se ducă a Mangalia, pentru că acolo este hagialâcul rătăciților și al săracilor.

Acı sunt deasemenea *mulți Greci și Evrei*. La judecătoria șe-iiană sunt în permanență procese între Evrei și Lazi. Dacă în Mangalia un Laz trage o palmă unui Evreu, el este pedepsit după legile șeriiane. Cea mai însemnată geamie este aceia a lui Esmalab Sultan. E o geamie luminoasă cu mulți credincioși, cum nu e alta în aceste părți. Sunt șapte școli primare, trei hamuri, vre-o 300 prăvălii, un mic bezisten⁷⁾ și o bae mică. Toate locăturile închinat lui Dumnezeu și cele filantropice sunt vacuf al lui Esmahan Sultan.

Are șapte cafenele și vre-o 300 depozite lângă port și alte locuri, aci fiind *un centru comercial*. Cel mai bun han e acela al serdarului. În raport cu orașul prăvăliile sunt puține. Portul este mare și prin el se expoartă cereale pentru Constantinopol. Deoarece acest port al vilaetului Dobrogei este deschis spre sud-est, se fac valuri ca munții; din care cauză corăbiile pleacă imediat ce încarcă mărfuri. *În vechime a fost aci un port mare cu două eșiri. Si acum în fundul mării se văd pietre de port, marca munții*. În împrejurimile orașului sunt vii și grădini. În partea vestică, lângă grădini, se află mica techea⁸⁾ «Muharem-Baba». După masă dervișii bătrâni și tineri se dedau aci la contemplațiuni religioase.

1) Accea = veche monedă turcească de argint (aspru).

2) Nahie = sub împărțirea plășei.

3) Serdar = comandant de cavalerie, rang boeresc.

4) Muhtesib = în vechime primar și șef de poliție; mai târziu perceptor de plasă.

5) Subașă = agent însărcinat cu strângerea dijmei.

6) Aian = titlu dat fruntașilor unui ținut, care erau și un fel de consilieri; mai târziu acest nume îl purtau prefectii, iar acum se dă senatorilor.

7) Bezisten = prăvălii pe ambele laturi ale unei străzi unite printr'un acoperiș deasupra străzii.

8) Techea = casă de rugăciune a călugărilor, dervișilor; schit.

De aci am pornit spre nord și am ajuns în satul Ghiiuim-
lii, unde porumbele cresc mari cât prunele. Satul e musul-
man, zaimlic¹⁾ și se compune din o sută de case și o genmie.
Deoarece e situat în interiorul Dobrogei, apa se scoate cu cai
din puțuri adânci de optzeci de coți. El prezintă o înfățișare mi-
nunată. *In această parte interioară a Dobrogei sunt hoți-citaci,
însă populația este foarte primitoare.* Totul produce aci din
belșug: o chilă de sămânță produce 50 — 60 chile; mulțumită
acestui fapt, populația nu refuză să dea regulat zecimile zaimilor.
Cu toate acestea *numele de „dobrogean“ se socoate ca ofensător.*

Aci am însemnat și ceva din particularitățile limbei lor.

Limba dobrogeană și a Citacilor

*După ce Baiazid a cucerit aceste părți dela Bulgari, Va-
lahi și Moldoveni, el coloniză aci soldați tătari și din Anadolia.
Din încrucișarea soldaților cu Valahii au rezultat Citacii, cari
întrebuințează între ei un dialect particular.* Nu oricine poate
pricepe limba lor. Iată câteva cuvinte din dialectul lor:

Limba citacă	Traducere	Limba citacă	Traducere
heșer = pepene galben		chioin = vatră	
heșerca = pepene verde		ociac-cavra = adu foc	
ciogaci = soare		keremec = ilicul tău	
calaic = roabă		aidi vereim = să-l spun	
cavra = adu (imper. dela a aduce)		seleam aindăm = salut vouă	
paital = mână		ciorbăgi ne aiar aida = spune ce	
paitala act = adapă mînzul		lucrează agălele (stăpânii) tale	
copain = limba ta		takirle = cu amănare	
napain = ce să lucrez		șikiast oldum = m'am bălnavit	
defche = fata unei roabe		iundum clonu dâr = e mînz al	
mecechi = ciumă		iepii mele	
biurec = căciulă		paintal djevi = stuful cailor	
o'c beni = așteaptă-mă		cidi-dâr = e bun	
aidi ver = spune-l		cadelmi morvat = nume de om	
ociac = foc			

Asemenea cuvinte se întrebuințează mult și numai ei le înțeleg.

*Dobrogenii și Dehormaniii sunt popoare deosebite, însă sunt
voinici și curagioși.*

Dumnezeu să le dea viitor frumos.

1) Zaimlic, proprietate feudală.

De aci am plecat la nord, am trecut prin sate avute și în floritoare și am ajuns în orașul Chiustengea¹⁾.

Descrierea orașului Chiustengea

În vechime cetatea a fost ridicată de fiul domnitorului Dobrogean Calvar. A fost o înfricoșătoare și puternică cetate. *De oarece Baiazid Ilderim a întâmpinat multe greutăți la cucerirea ei, de aceea, după căderea ei, a dărâmat-o și i-a aruncat pietrele în mare. Și acum pe un deal înalt lângă mare se văd urmele cetății dărâmate.*

Atunci locuitorii cetății s'au imbarcat pe corăbiile lor și au fugit la regele genovez, în cetatea dela Chiuffa (Caffa), deoarece pe atunci toate cetățile de pe malurile Mării Negre, în număr de șapte sute șapte zeci, se găseau în mâinile Genovezilor. Numai cetățile de la Teres, Amasara, Sinope și Trapezunt mai erau sub dominațiunea împăratului bizantin Constantin.

Când sultanul Baiazid-Veli a cucerit prin Ghedic Ahmed Pașa cetățile Ciuffa și Azovul, Genovezii au pierdut totul din basinul Mării Negre și cu învoirea sultanului au trecut Bosforul și s'au retras în insula Hios, unde au rămas până la domnia lui Suleiman Han. De oarece mai târziu ei au nesocotit pacea și au făcut prizonieri pe niște hagii musulmani, Suleiman-Han au trimis contra lor pe Cogea-Püale-Pașa cu o sută șaptezeci de corăbii de războiu, cari au ancorat la Ceșme. Atunci conducătorii Genovezilor s'au prezentat lui Püale Pașa cu daruri; acesta i-a legat și a cerut predarea cetății Hios... După o consfătuire, Genovezii au predat insula împreună cu gebhanaua și tot tezaurul și s'au retras în insula Rodos, care era sub dominațiunea insulei Malta. După căderea cetății Hios, regele acestei insule a primit religia musulmană și a cerut voe sultanului să se ducă la Chiustengea ca să scoată din pământ averea pe care a îngropat-o bunicul lui când a fugit la Chiuffa.

Sultanul îl numi capugi-bașa²⁾ imperial și-l trimise la Chiustengea cu trei sute supuși. El a făcut săpături în cetate și a găsit șapte chiupuri³⁾ pline cu aur, multe mii de arme și pietre

1) Constanța.

2) Capugi başa = prim portar.

3) Chiup = oală mare de pământ ars.

scumpe, zefire și briliante. Cu aceste bogății Suleiman a făcut geamiile «Şehzade» și «Suleimanie»¹⁾ iar cu restul a împrumutat Chiustengea.

De oarece Chiustengea este situată la malul mării, ea nu e prea bogată și frumoasă, căci *de multe ori a fost atacată, ruinată și pârjolită de Cazaci*. — Chiustengea este caza de o sută cincizeci de acele, la Marea Neagră, pendinte de Cerna-Vodă, vialetul Silistrei. Dela nahie cadiul primește anual trei pungi. În total are până la o sută cincizeci de case acoperite cu olane și scânduri subțiri, o mahala, o geamie mică dar frumoasă, chiar lângă port, un han, patru zeci până la cincizeci de magazii, semănând cu hanurile, așezate lângă port și câteva prăvălii. Altă clădire nu este. *În vechime necredincioșii, de teama stăpânitorului Constantinopolului, precum și în urma deselor atacuri tătărăști, au săpat un val*²⁾ mare dela Chiustengea până la Cerna-Vodă și au legat Dunărea cu Caraharmanul. Cu modul acesta cetățile Babadag, Tulcea precum și localitatea «Beștepe» au fost transformate într'o insulă. Și acum pe druuul de lângă val se văd urme de clădiri și cetăți.

Clădirile satelor de pe aci au fost făcute din pietrele acestui val. În vechime portul Chiustengea a fost mare; și acuma sunt urme de clădiri. În decursul timpurilor el s'a umplut cu pământ și nisip, așa că este expus valurilor mării. Câte odată aci se cufundă multe corăbii.

De aci am plecat spre nord și am ajuns într'un sat tătărăsc compus din două sute case cu geamie și mescid. De aci mergând spre nord, am ajuns în cetatea Caraharman.

Cetatea Caraharman

Această localitate bogată dela natură și plăcută ca climă, și-a primit numele dela armanul sfântului Sarâ-Saltâc-Bei. *În vechime Caraharmanul a fost port*. Și aceste locuri au fost cucerite de *Baiazid Ilderim care, îndată ee le-a primit din mâinile Genovezilor, a dărâmat cetatea de aci până la pământ*. Mai târziu se ivi nevoia de a apăra aceste părți de atacurile Cazacilor și

1) Ambele în Constantinopole.

2) Val cu înțelesul de canal. O confuzie între valurile romane și canalul ce lega bălțile Carasu cu Dunărea, dar care nu fu săpat nici când până la mare. — N. R.

de aceia *Sultan Murad al IV-a a trimis aci pe amiralul Regeb-Paşa cu flota imperială. După ce s'a luat părerea aianilor vila-etului, chiar în aceeaşi seara o armată numeroasă şi mii de lucrători şi zidari au ridicat în trei luni cetatea, înzestrând-o cu toate muniţiile necesare. Pentru apărarea acestei cetăţi a rămas un comandant cu trei sute de oameni ca gurnizoană. Au fost aşezate şi şapte tunuri de tipul «balemez»¹⁾. După aceia cheile cetăţii precum şi acelea ale geamiei lui Murad al IV, aşezată înăuntru, au fost trimise sultanului. Şi acuma această cetate e frumoasă şi locuitorii sunt mulţumiţi. Cetatea propriu zisă e frumoasă, de piatră, în formă de patrat şi e situată la malul mării, la braţul Dunărei, pe un şes verde. Intreaga ei circumferenţă e de o mie paşi. Înăuntru are numai douăzeci de case. Cetatea nu are val pentrucă e chiar pe malul mării²⁾.*

Caraharmanul este nahie din cazaua Babadagului, eialetul Sillstrei. O administreează naibul³⁾. *Are până la trei sute de case acoperite cu olane şi scânduri subfiri; o geamie lângă port şi şaptezeci până la optezeci de hanuri negustoreşti; pline cu tot felul de mărfuri. Decând s'a făcut această cetate, aci şi la Babadag nu se mai ivesc Cazaci. Apă beau din Dunăre şi clima e grea.*

Din cele cinci braţe ale Dunărei, unul e al Caraharmanului care e cel mai mic. Se presupune că e un canal artificial făcut sub dominaţiunea creştinilor⁴⁾.

De aci am plecat iar spre nord şi am ajuns în satul Ci-crâcci, care e bogat şi se compune din o sută case cu geamie şi cu zaimlic. Aci se fac pepeni galbeni foarte buni şi gustoşi. De aci am plecat iar spre nord şi am ajuns în marele oraş Babadag.

Descrierea oraşului Babadag

Oraşul e numit Babadag de oarece aci e înmormântat Sfântul Saltâc-Bei⁵⁾. Babadagul a fost cucerit de Baiazid-İlderim şi mai târziu de Baiazid-Veli, care la proclamat vacuf al lui Saltâc-Bei. *Cetatea i-a fost dărâmată. Dese ori veneau aci Cazaci*

1) Balemez = de calibru mare.

2) După aceste indicaţii, pare a fi cetatea Histria. — N. R.

3) Naib = judecător.

4) E vorba de gârla Dunavăţului, care aduce apele dulci ale Dunărei în lacul Razim. — N. R.

5) De obicei sfinţii turci poartă numele de „Baba”.

cu bărci de Dunăre prin localitatea Enisala și atacau Babadagul. Odată au fost luați prizonieri și de atunci au pierit. Când Murad IV-a află despre aceste incursii ale Cazacilor, ordonă lui Cogeala-Chinan-Pașa să ridice pe un loc portiv și înalt o întărire pentru Babadag. Ordinul sultanului era însoțit și de amenințarea că-i va tăia capul, dacă nu va face cele necesare. Atunci Chinan-Pașa a pus bazele unei frumoase cetăți în partea estică a orașului, lângă vii, pe un deal înalt. Mai târziu însă Chinan Pașa a fost destituit și cetatea a rămas neterminată și fără garnizoană. Stăpânul nostru Melec Ahmed Pașa își puse în gând să termine el cetatea și pentru acest scop trimise un raport sultanului. Dar fu și el destituit și ținutul Uzi-Eialet fu încredințat lui Siiuş Pașa. Melec Ahmed Pașa primi ținutul Rumeliei.

Babadagul este «has»¹⁾ de pașă și voivodalâc în Uzi-Eialet. Administrația e bună și are venit o sută patru pungi. Cazaua este șerifană cu «paia» de trei sute acele. A fost însă concedată mollalelor pentru cinci sute acele. Are șapte «naivi de naħie». Satele Babadagului sunt în număr de o sută, dintre care notez numai pe acelea prin care am trecut, ca să căutăm produse. Ele sunt: Hergheligi, Șubiulilias, Chiuciuc-Sarâ, Doilic, Sapangea, Agighiol, Sarâ-Nasuh, Cara-Habil, Ahmed-Facâ, Tatar-Ciamurli, Tereselnic, Nalbant, Căzâl-Hisar, Camber, Armutlii, Carca Baș-chiupriu, Bahsaiș, Hinelii, Atmagea, Ciucurlu-ova, Caialâdere, Eschi-baba, Gigtai-de-sus, Gigtai-de-jos, Gargalâcul de-sus, Demlicu-de-jos, Deli-Ali, Sinelii, Liutii-Bei, Tiurc-Ciamurlii, Aiac-lâ-Bei, Arnautlii, Hagi-Ivaz, Căzâldja-Veli, Casămgea, Caciamac, Eschi Cugi-Bei, Uzun-Inehan, Tarac-Sofu, Culeli, Ghevherlii, Chirecilic, Ciuncari. Caragic-chioi. orașelul Esteru-mare, Pazarlii, Bilial-câșla, Dana-hagi, orașelul Çara-Muratlii, Chiustelii, Caratai, Durhanlar, Hogeala-Ali, Cara-cuiunlu, Cicrâcci, Șeih-Aman, Așa-Taș-agâl, Incarâ, Taș-agâl, (Taș-agâl de jos și de sus), Arnautlii, Mustah-fazân, Caraharman-cale, Sultan, Carapilitlii, Invagi-Abdul-bari, Techeri verdi, Çogelac, Aidân, Sarâchioi, Caranasuh, Casaplii, Dinghengiu, Sofulari, Çani-Bugeal și Caraman-Enisala-cale.

1) Has = venit particular al Sultanului, sau cedat de acesta vreunui yizir, sau altcuiva.

Cetatea dela Episala e înaltă și e situată pe o colină pieroasă, însă în ea trăesc numai ciobani. A fost cucerită de către Baiazid-Veli-Han. Din aceste sate cadiul își aduce zece pungi. Unul din conducătorii Babadagului e și muteveliul vacufului «Baba-Sultan». In acest oraș există cadiul spahiilor, serdar eniceresc, șeih-ul-islam, nacâb¹⁾ șerifan, muhtesib și chehaia comunal. In Babadag sunt trei mii de clădiri cu un etaj, seraiuri înalte cu două etaje și alte case.

Geamiile

Ele sunt, «Ulu geamia» care e alipită de techeaua lui Saltâc-Sultan-Baba. A fost construită de Baiazid-Veli, care a cucerit aceste ținuturi. Pe urmă vin: geamia «Ali Pașa» situată înăuntru tîrgului; mica geamie «Defterdar-Derviș-Pașa», care e înăuntru, în mahala, și multe mescide²⁾. Sunt trei seminare, douăzeci de școli primare, opt hanuri și trei băi, dintre cari cea mai mare e aceia a lui Baiazid-Veli. Deasemenea și baia lui Ali Pașa din târg este frumoasă. Afară de acestea alte vre-o șaptezece de băi particulare. Sunt trei sute nouăzeci de prăvălii, însă «bezlsten» nu există. *Cele mai multe prăvălii sunt latinești și în ele se vînd stofe, și prăvălii de arcuri și săgeți.* Are opt cafelele, tăbăcării, și unsprezece techele. Cele mai bogate dintre ele sunt ale Sfântului Saltâc-Bei, Mehmed-Buhari și a lui Uzunimam. Produsele mai cunoscute sunt: strugurii, pâinea albă, laptele acru și mustul, pe care-l beau. Tătarii și care e renumit³⁾).

1) Nacâb = reprezentant al șerifilor cari trăiesc în Meca.

2) Mescid = casă de rugăciuni, în care nu se oficiază Vinerea.

3) Din „Ulu-Geamia“, ruinată până la pământ, nu se mai văd decât urmele zidurilor. Schitul sau „techeaua“ lui Sarâ-Saltuc-Baba există și azi alături de ruinele geamiei. Are înfățișarea unei căsuțe cu ziduri de piatră, având intrarea spre răsărit și în loc de ușă un grilaj. Înăuntru, în mijloc, se vede o ladă mare de lemn, având forma lăzilor pe care le pun Evreii pe morminte; iar sub ea este mormântul. La stînga intrării se află o rogojină, unde credincioșii turci își fac rugăciunile. Nu se află nici o inscripție în „techea“.

Despre modul cum a fost găsit mormântul, există printre Turci următoarea legendă: Trăia odată prin pădurile Babadagului un cioban, numit Coium-Baba, Tatăl oilor. El își păștea turmele prin valea unde se află astăzi orașul. El a observat că, de câte ori treceau oile lui pe lângă un loc, ce părea a fi mormânt, se despărțiau și-l ocoliau. Și, cum între turci este credința că oile nu calcă niciodată un loc sfânt, el a dedus că acolo tre-

La sfârșitul lunei Zilhige, anul 1062 (=1652), Melec Ahmed Pașa a fost destituit și i se încredință vilaetul Rumeliei Siiâuș-Pașa, destituit din Rumeliâ, s'a adus în Uzi-Eialet.

buie să fie mormântul lui Sarâ-Saltuc-Baba, care fusese ucis într'un războiu. Coium-Baba wurind, ar fi fost în gropat pe vârful dealului dela sud de oraș, și care poartă și azi numele lui. Acest mormânt se vede și azi, însă despre el există și o altă legendă decât cea de mai sus.

Geamia lui *Gazi-Ali-Pașa* este singura care a rămas în tot orașul. Lângă ea se află și „techeaua” în care a fost înmormântat fondatorul ei. Pe o piatră fixată în perete se vede scris turcește: Fondatorul și donatorul geamiei *Gazi-Ali-Pașa*, înmormântat în anul 1029 moh. — 1690 Chr. „Această inscripție s'a puș de către George Diamandi, deputat român, în anul 1910”.

Testamentul lui *Gazi-Ali-Pașa* s'a făcut în anul 1019 la Rumeli Cadi Asker, Iahia Zekeria și după acest testament satul Herghele-Siubiulilias, împreună cu toate viile, pădurile, grădinile, pășunile, terenul de cultură și apele, sunt donate geamiei fondate de el, cu condiția ca aceste avuturi să se administreze în folosul geamiei pe veci de către epitropie (mutivei), care rân.âne o instituție ereditară. Muteveliul de azi e descendent dintr'o veche familie de mutevelii, recunoscută de mai mulți sultani prin firmane. Ultimul firman datează dela Sultan Azis, predecesorul lui Sultan Abdul-Hamid.

În fața geâmiei lui *Gazi Pașa* se află o ruină, ce a fost pe vremuri „*Seminariul Gazi-Ali-Pașa*”.

Baia lui *Baiazid Veli* e azi în ruină. Se află lângă techeaua lui *Sarâ-Saltuc-Baba*. Acoperișul abia se mai ține pe pereții nâruiți de timpuri, însă și acesta numai pe o mică parte, restul fiind dărămat.

Din cetatea începută de *Cogea-Chinan-Pașa*, n'au rămas decât câteva urme în apropiere de viile de lângă lac. Oamenii bătrâni își amintesc că zidurile se vedeă mai bine acum câteva decenii.

Cea mai mare parte din satele enumerate mai sus de *Evlija Celebi* există și azi cu aceleași nume, sau puțin schimbate. Altele au dispărut de curând și bătrânii își amintesc de ele. Iar altele sunt uitate cu desăvârșire. Așa, *Herghelegi* eră lângă *Zebilul* de azi, numit pe atunci *Siubiulilias*. Satul *Ahmed-Facâ* ar fi existat între satele *Congaz*, *Zebil*, *Sarâchioi* și *Sabangia*. Azi locul unde a fost acest sat se numește *la fel* și se mai văd acolo și fântâni. *Câzâl-Hisar (Cetatea-Fetii)* se numia comuna *Slava-Rusâ* de azi. Urmele cetății se văd și azi. *Hagi İyaz* a existat între satele *Potur* și *Hamangia*. Azi, în locul lui, e un izvor cu apă foarte bună. *Aidin* a existat între *Sariurt* și *Imam-Cișme*. *Taraç-Sofu* este *Toxof* de azi. Orașelul *Esterul mare* eră pe locul satului *Ester*. *Dana-hagi*, mai târziu *Dana-chioi*, azi se numește *Carol I.* (jud. Constanța). *Taş-agâl* de sus și de jos era pe unde e azi „podul *Taş-aul*”.

Cercetări arheologice la „Cetatea Fetei”, la *Heraclea* și la *Coium Baba*, ar da la lumină unele lucruri surprinzătoare.

G. I. C.

PLECAREA NOASTRĂ DIN BABADAG SPRE EIALETUL RUMELIEI, LA SFARȘITUL LUNEI ZILHIDJE, ANUL 1062

Dela Babadag am plecat spre sud (probabil vest) și am venit în satul *Iaila* și de acolo în satul *Inchan-Ceșme*, în care este un izlaz mare. De aci am pornit înainte și am ajuns în orașelul *Astrabad*.

Descrierea orașelului Astrabad

El e «has» al capușiiilor ieniceri ai curții, ca venit fix, și se găsește în «nahia» Babadagului, Uzi-Eialet. Administrația se află în mâinile agai ienicerilor. Are subașă și chehaie comunal. Clădirile sunt la poalele unui deal. *Are grădini și vii și 1500 case frumoase cu olane și scânduri subțiri. Musulmani sunt puțini aci.* Deasemenea are hanuri, cărciumi, bragagerii și multe biserici. Locuitorii au adus daruri pașei și au primit dela el diferite cadouri.

De aci am pornit iarăși spre sud. Am trecut prin *sate bogate și înfloritoare* și am ajuns în orașelul *Cara-Muratlii*.

Orașelul Cara-Muratlii.

Este un orașel musulman de vre-o mie de case, într'un șes întins din «nahia» Babadagului. Are o geamie acoperită cu scânduri subțiri, două hanuri, zece prăvălii și trei școli primare. *Toți locuitorii sunt Tătari.*

De aci am pornit iarăși spre sud și am ajuns în orașelul *Cara-su*.

Orașelul Cara-su (Megidia).

Deoarece această localitate e situată în interiorul Dobrogei, deacea e lipsită de apă. *În fiecare an însă, la revărsarea Dunării, se formează lacuri cu apă neagră, de unde și orașelul își trage numele.* În vechime acest loc a fost superb și se alegea pentru vânătoare. Fiul lui Baiazid Ilderim, Musa Celebi, după un atac nocturn, a cucerit orașul și a dărâmat unele părți din el. Mai târziu l-a reparat Baiazid-Veli. Orașul este despărțit din «hasul» împărătesc al viziriilor din Uzi-Eialet. Ca guvernatori sunt: un reprezentant al pașei și un voevod. El guvernează cu o sută de supuși, adunând șapte pungi pentru pașa și patru

pentru el. Cazaua e cu «paia» de 300 de accole. Cădiul primește șapte pungi. Are chehaie, spahii, «baidar» (= comandant) eniceresc și muhtesib. Se compune din trei mahalale cu 1000 case acoperite cu olane și cu scânduri. *Deoarece aci e Dobrogea, grânele sunt din belșug.* Iarna e geroasă. Apa pentru oraș vine din canalul Dunării. Are o geamie mică dar frumoasă, un han, o baie, șapte școli primare, șapte depozite de apă, două cafele, două prăvălii cu vâpșele și alte vre-o 40 — 50 prăvălii. *Femeile cântărețe* se numesc aci «ghivendii». Ele sunt multe; umblă din casă în casă și cântă. Aceaste nu se socotește ca rușine. Toți «aianii» (= boerii) au pornit-o pe dragoste, iar judecătorul șeriian și comandantul militar nu sunt în stare să înlăture acest rău, din cauză că poporul nu permite. Aceste femei publice au ruinat mii de căsnicii, le-au adus la cerșitorie pe femeile oneste și apot le-au făcut servitoarele lor.

De aci am pornit iarăși spre sud și am ajuns în satul *muşulman Biulbiului* și de acolo în satul *Furnagic*, care e deasemenea *muşulman*. Deacolo ne-am dus în satul *Diughengilar*, care e *muşulman*, în «nahia» Cerna-Vodei și deaci în *Ciardacii* și *Casaplii* din ținutul Pazargicului.

Descrierea orașului Dar-gazian (orașul învingătorilor), adică a cetății Silistra, acest zid apărător al religiei musulmane.

Mai întâi a fost ocupată de Baiazid Ilderim în anul 794 (1392). *In nomenclatură această cetate puternică se numește „oraș valah”, însă toți învățații îi spun «Dar-gazian», zid apărător al religiei, căci dacă cetățile Silistrei și Rusciucului n'ar formă ca un zid puternic spre Dunăre, apoi, când aceasta îngheață, necredincioșii Valahi și Moldoveni ar putea în două zile să ajungă la Andrianopol și să-l atace fără veste. Doamnă, ferește aceste cetăți de primejdie în veci!* După legile lui Suleiman-Han, Silistra este oraș de rezistență al lui Uzi-eialet. N'are însă defter dar al haznalei (= administrator financiar), defterdar al timarelor șef al arhivei, arhivar și chehaie, șef și secretar al ceaușilor, deoarece mai târziu a fost despărțită de Rumelia și transformată în «eialet». Acest «eialet» are opt sangeacuri: Nicopol, Lozengrad, Vidin, Bender, Akkerman, Uzi-sangeac, Călbudan și Silistra, care este reședința pașei. Mai sunt două sangeacuri care

se stăpânesc cu «iltizam» (=arendă); ele sunt Valahia și Moldova. Deoarece aici trăesc necredincioși, Principii acestor două sangeacuri plătesc în fiecare an imperiului turcesc câte 1000 pungi de Rumelia. În fiecare an ei singuri își desemnează funcțiunile.

Când se ridică vre-o răscoală, ținuturile lor se ruinează și se produce măcel general. Deoarece Valahia și Moldova sunt cu «iltizam», deaceea acolo nu există «timara» și «zaimlâc».

În timp de războiu însă Valahia și Moldova iau parte, împreună cu Pașa Silistrei, aducând câte 3000 de soldați, cari se întrebuințează pentru reparațiunile cetăților, pentru curățirea valurilor și aducerea pământului în cetăți și pentru fixarea tunurilor.

GORAN I. CIALICOFF

(Din «Dobrogea Jună» anul VIII (1917--18).

CRONICA

† **Ioan Bogdan**, mult regretatul profesor universitar și cel mai mare slavist al nostru, mort la 1 Iunie 1919, a avut strânse legături științifice cu Dobrogea. În cursul neobositelor lui cercetări pentru a descoperi texte slave referitoare la trecutul poporului nostru, a avut prilejul să găsească la Tulcea manuscrisul celei mai vechi cronice moldovenești scrisă în limba slavă, cronică pe care el a numit-o «letopisețul dela Bistrița», fiindcă presupunea că a fost scrisă în mănăstirea Bistrița, din județul Neamțu.

Valoarea acestei cronici pentru istoriografia noastră este neprețuită, iar faptul că a fost descoperită în Dobrogea a legat sufletește pe neîntrecutul savant pentru tot timpul vieții sale de această parte a țării. Cât de mare i-a fost durerea când oștile dușmane au ocupat Dobrogea și când prin tratatul dela București ea a rămas în stăpânirea străinului, numai cine îl cunoștea bine, și-a putut da seama.

Și dacă atunci când a închis ochii pentru totdeauna, Dobrogea nu reintrase încă cu totul în stăpânirea noastră, el a avut cel puțin mulțumirea să simtă că revenirea ei la țara mamă nu este decât o chestie de scurt timp.

Podul dela Toprak-köprü (jud. Tulcea). Primim următoarele rânduri din partea d-lui Colonel Ionescu Dobrogeanu, un bun cunosător al Dobrogii:

Timpul, care șterge toate, poate va șterge și inscripția dela podul Toprak-köprü, de lângă Babadag. Pe șoseaua ce vine dela Babadag, la 30 km. departe de Tulcea, în punctul numit Toprak-köprü, adică Podul-de-pământ, este un pod construit în piatră de pe vremea dominațiunii otomane în Dobrogea.

Este al doilea pod ce ne-a rămas dela Turci, primul fiind podul lui Said-Paşa dela Megidia.

La capul despre Tulcea al podului ce ne interesează, stă inscripția;

Podul este întreținut în foarte proastă stare și, de se va continua aceasta, desigur că în curând inscripția va dispărea.

Scriu aceasta pentru cunoștința urmașilor noștri.

Noi informațiuni despre C. Petrescu, directorul școlii românești din Silistra. La notițiile publicate de mine în numărul trecut al Arhivei Dobrogei, asupra celei dintâi cărți românești publicată în Silistra, adaug următoarele știri ce le-am cules ulterior dela d. N. Droc-Barcjan, fostul director al gimnaziului din Giurgiu și care eră înrudit cu C. Petrescu, autorul acelei cărți.

C. Petrescu înlocuise în postul de institutor și director al școlii din Silistra pe tatăl său, deci școala eră mai veche. După alipirea Dobrogei în urma războiului din 1877/78, Bulgarii liberați prin ajutorul armatelor noastre, desființară școala românească din Silistra și Petrescu se refugiă la Constanța, unde se indeletnicia cu avocatura. Cunoscând bine limba turcă, luă asupra-și chestiunile de lichidare ale proprietarilor turci sub noul regim. A murit pe la 1880. *N. Cartoian.*

BIBLIOGRAFIA

V. Pârvan, Histria IV. Inscriptiile găsite în 1914 și 1915. [Anal. Acad. Rom., secția istorică, XXXVIII (1916)]. După reușitele săpături întreprinse timp de 4 ani în cetatea dela Pantelimonul de sus (vechiul *Ulmetum*) din jud. Constanța, — despre care am vorbit în revista noastră, vol. I p. 154 — savantul arheolog, d. V. Pârvan, a atacat în anul 1914 mărețele ruine ale celei mai vechi colonii grecești din Dobrogea, *Istros* sau *Histria*, de pe malul lacului Sinoe, în apropiere de satul Caranasuf, jud. Tulcea. Toți cei ce au putut să cunoască unele din obiectele antice, ce s'au găsit întâmplător în această localitate, erau siguri că săpăturile sistematice vor da rezultate strălucite, și în realitate, încă în prima parte a campaniei d-lui Pârvan s'au descoperit, între altele, o serie de teracote vechi grecești, de cea mai mare valoare arheologică și artistică.

În lucrarea ce o prezintă publicului asupra săpăturilor întreprinse, și întrerupte din cauza războiului, autorul studiază numai inscripțiile, rămânând ca celelalte antichități să fie publicate în alte memorii, cari sunt în curs de pregătire.

Petrele cu inscripții găsite la Histria au fost toate scoase din zidurile cetății sau ale altor clădiri, căci ele au servit ca materiale de construcție în epocile mai noi când cetatea a fost restaurată. Din studiul lor rezultă un mare număr de cunoștințe referitoare la istoria orașului și a provinciei Scythia minor, din cari vom menționa aci numai câteva mai importante.

În primul rând inscripțiile au permis d-lui Pârvan să fixeze cu o precizie destul de mare hotarele teritoriului istrian în timpul imperiului roman (cam pe la 100 d. Cr.) La nord-est acest teritoriu mergea până la gura *Peuce* a Dunării (gura sf. Gheorpehe-Dunavăț), iar la nord până la lacul *Halmyris* (Razim), unde se întâlnește cu hotarul satului *Argamum*. De aci o luă spre vest până la cota 106, de unde se urcă spre nord-est până la confluența pâraelor Poturi (*Picusculus*) și Hagiavat (*Gabranus*); urma apoi valea acestuia din urmă până la izvor, de unde trecea în valea pâraului Beidaut (*Sanpaeus*) și de aci în valea pâraului Suflaru (*Turgiculus*) până la confluența cu pâriul Casimcea (*Calabaeus*), de unde urmă cursul acestuia până al Mare.

Deală parte s'a constatat privilegiile ce le obținuseră Istriani de la împărății romani, începând cu Claudius și până la Traian. Acestea constau în scutirea de vamă în lacul Halmyris și în brațul Peuce, atât pentru comerțul cu pește, cât și pentru exploatarea pădurilor, mai ales de pini, ce se găseau atunci în Deltă. Pini se întrebuințau la facerea faclelor și exploatarea lor aci o cunoaștem încă din anul 44 d. Cr. Vama de care erau scutiți Istrianii se numea *portorium Halmyridis et Peuci* și făcea parte din vama țărmului Traciei: *portorium ripae Thraciae*,

Inscripțiile ne descoper și trei guvernatori ai Moesiei, până acum necunoscuți: *Aemilianus*, *Pomponius Pius* și *Tullius Geminus*, a căror activitate cade între anii 50 — 54 d. Cr.; ele ne mai dau informații noi asupra altor guvernatori cunoscuți: *Flavius Sabinus* (dela 43 — 49) și *Plautus Aelianus* (52 — 53).

O listă de senatori — *album senatorium* — săpată pe o stelă de marmură, ne informează despre reorganizarea senatului orașenesc (probabil sub Adrian) și despre existența de arhivari, cari păstrau actele scrise ale senatului.

Această stelă ne face cunoscut și obiceiul de a se sărbători Rosaliile (*Rosalia*), sărbătoarea morților, și ne arată că cu acest prilej se încununau cu flori de trandafir statuele zeilor și ale împăraților, și se citau în adunarea festivă a poporului numele binefăcătorilor orașului.

Dintr'o inscripție mai veche — de prin veacul IV în d. Chr. — se constată că cultul zeului Apolon Iatros era încă din primele timpuri introdus în Histria, după cum știm că există și în celelalte orașe pontice.

Emmanuel de Martonné, La Dobroudja, Paris, 1918. Eru-ditul geograf francez care de multă vreme studiază țara noastră, a fost numit consilier tehnic al Franței la Congresul de pace din Versailles, și în această calitate i s'a dat și însărcinarea de a face un raport asupra chestiunii Dobrogei. Se știe că Bulgarii și anumite puteri cari susțineau cauza bulgărească la conferința păcii, au făcut o propagandă foarte activă pentru a li se ceda, dacă nu toată Dobrogea, măcar Cadrilaterul, și cercurile pretinse bine informate, din Franța și din Anglia, erau în mare parte convinse, că atât la 1878 cât și la 1913 s'a făcut Bulgarilor nedreptate și că această nedreptate este cauza principală a urei lor contra noastră și a neputinței de a se stabili o pace durabilă în Balcani.

D-l de Martonne privește chestiunea cu totul obiectiv și studiind Dobrogea din punct de vedere geografic, istoric, etnografic, economic și strategic, lasă ca faptele și cifrele să vorbească.

Din punct de vedere geografic — zice d-sa — Dobrogea nu ține nici de România, nici de Bulgaria. Todeauna a fost geograficește o țară deosebită: în antichitate Scythia minor, în evul mediu

Beidzan, cum îi zice Edrisi, sau Dobrogea cum a fost numită după «aventurierul» Dobrotici.

Istoriceste însă n'a fost niciodată bulgărească. Au spus-o însuși istoricii bulgari Miletici și Kalukoski. Nițion monument istoric, nici chiar monete, în număr mai mare, n'au lăsat Bulgarii aci.

Cât privește etnografia recensămintele rusești și românești din 1878 și 1879 arată pentru județul Tulcea o majoritate românească, iar pentru județul Constanța recensământul din 1880 dă o majoritate turco-tătară. Dar imediat după ei vin Românii cu 23% și numai apoi Bulgarii cu 13%. «În definitiv țara ce a fost dată României de către Congresul din Berlin era turco-tătară în sud și sud-est; bulgară și rusă în nord-est; românească dealungul Dunării. După Turci și Tătari elementul dominant nu erau Bulgarii, ci Românii» (p. '8).

După recensământul din 1911 Românii formau 55% din populație. Pe câtă vreme numărul Bulgarilor s'a dublat după 1880, al Românilor s'a împătrit.

Această creștere însemnată a populației românești se datorește de o parte procentului foarte mare al nașterilor (5%) și foarte redus al morților; de altă parte imigrării. Această imigrare s'a produs în două rânduri: îndată după anexare, între anii 1880—1885, și în urma noilor distribuții de pământ dela 1895—1900. Primul contingent de coloniști a fost de vreo 30.000; al doilea de vreo 20—25.000.

Acest allux nu este fenomen izolat, nici nou. E o continuare a marelui mișcare de coborire spre șes și corespunde tendinței irezistibile a rasei românești, de a se răspândi din colinele subcarpatine și din Transilvania, și unele și ceialaltă suprapopulate, spre plaiurile și șesurile roditoare ale Dunării. Încă dela anexare s'a putut vedea cum Dobrogea, aproape deșartă, s'a umplut de sate românești. Ele s'au stabilit la început lângă satele tătarești, cari indicau punctele cu izvoare de apă, apoi dublându-se ca număr, au început să formeze noi centre. Colinele dela nordul provinciei, unde dominau Bulgarii, au fost și ele populate de sate românești. *Dacă Dobrogea n'a fost niciodată un pământ bulgăresc, în schimb tinde în mod natural să devină pământ românesc*, — zice d. de Martonne (p. 9).

Autorul amintește muncă uriașă depusă de Români pentru ridicarea economică și culturală a Dobrogei și încheie: «România are dreptul de a fi mândră de progresul realizat în Dobrogea. Dintr'o țară mizerabilă, în mare parte turco-tătară, ea a făcut o țară prosperă, unde majoritatea românească este destinată să devină tot mai mare» (p. 12).

Din punct de vedere strategic «posesiunea Dobrogei este necesară Puterii care vrea să exerciteze o eghemonie necontestată în Balcani și să domineze gurile Dunării. Pentru acest motiv Turcii au încercat să se stabilească aci în mod solid, aducând colonii și garnisând cu cetăți întărite munții Babagagului și ai Tulcii, cari dominau bałta și vadurile. Prin platoul dobrogean se trece ușor în câmpiile

Bulgariiei și Traciei; toate năvălirile au urmat acest drum natural. Dacă Bulgaria s'ar putea înțelege cu România, sau dacă ea ar fi dispusă să renunțe la eghemonia balcanică, chestia Dobrogei n'ar exista.

«In caz când România ar vrea să prezinte și alte argumente decât cele de drept, i-ar fi ușor să arate că Dobrogea îi este mai necesară ei decât Bulgariiei. Fără ea Moldo-Valahia este lipsită de orice debușeu la mare și amenințată, ca Serbia, de a fi absorbită de vecinii săi puternici».

«Războiul actual a dovedit în deajuns, că este aproape imposibil!» să se apere însăși Capitala României, Bucureștii, contra unor forțe importante ce ar înainta din Carpați, când o armată dușmană stăpânește Dobrogea (p. 12—13).

În sfârșit Dobrogea are o importanța economică deosebită nu numai pentru România, dar și pentru aliați. În acest scop autorul citează din ziarele *Taeglischer Rundschau* și din *Münchener Neueste Nachrichten* (1917) niște pasagii în care se spune, că Germania nu urmărește numaidecât ocuparea teritorială a gurilor Dunării, ci obiectivul ei precis este să mențină Dunărea dela Ratisbona pânăla Brăila sub autoritatea ei și a aliaților ei în așa fel, încât nimeni să nu poată tulbura pe viitor comerțul german în Balcani.

Cât privește Comisiunea Europeană a Dunării ea urmă să fie înlocuită printr'o comisiune a statelor riverane, care să aibă nu numai controlul brațelor Sulina și Chilia, dar și a gurii Oceacov.

Raportul d-lui de Martonne, însoțit de două anexe și o hartă, a avut o influență hotărâtoare asupra Conferinței de pace. Și dacă Dobrogea a fost salvată, acestui prieten al Românilor trebuie să-i mulțumim în cea mai mare parte.

C. M.

Volumul I din „Arhiva Dobrogei“ apărut în 1916, cuprinde :

Const. Moisil, Prefață.

C. Brătescu, Câteva considerațiuni etnografice asupra Dobrogei.

— Iancu-Vodă (baladă populară dobrogeană).

Al. P. Arbore, Din etnografia Dobrogei: Așezările Bulgarilor.

Copacius junior, Importanța strategică a Dobrogei.

C. Petrișopol, Câteva considerații generale asupra Dobrogei și Deltei
Dunării.

M. Postelnicu, Deposedările în Dobrogea.

Tulceanu, Descrieri de călătorii în Dobrogea.

C. Brătescu, Folklor dobrogean.

Const. Moisil, Numismatică Dobrogei.

Bibliografie.

Volumul acesta se poate procura dela repacția revistei trimi-
tându-se prin mandat poștal suma de lei 10 pe adresa d-lui *Const.*
Moisil, Str. Șerban-Vodă, 70 București.